

de
HUMANIST

ONAFHANKELIJK OPINIETIJDSCRIFT Nr 4 | 2004 € 5,50

Big Brother
woont in Engeland

Andere plannen
met de wereld

De illusie van
Nederland Kennisland

Ingebeelde
lelijkheid

Levensavond

Volgens een onlangs aan de Erasmus Universiteit gepromoveerde internist werken farmaceutische bedrijven aan een 'polypil' die het leven van 55-plussers met gemiddeld 3,5 jaar zal verlengen. De internist verwacht dat deze pil er over anderhalf tot twee jaar kan zijn. Hij gebruikte een computermodel waarmee de effecten van preventiestrategieën kunnen worden uitgedrukt in gewonnen levensjaren. Maar willen we wel ouder worden? En schieten de jongeren van de wereld ermee op, als hun (groot)ouders langer blijven leven?

Bij eerlijke afweging van de eerste vraag zou het besef van een geringe kans op een gezonde levensavond betrokken moeten worden. Ouderdomskwalen beheersen in toenemende mate de laatste levensfase. Vrouwen worden gemiddeld zes jaar ouder dan mannen, maar dikwijls betekent dat ook zes jaar langer sukkelen met een matige tot slechte gezondheid.

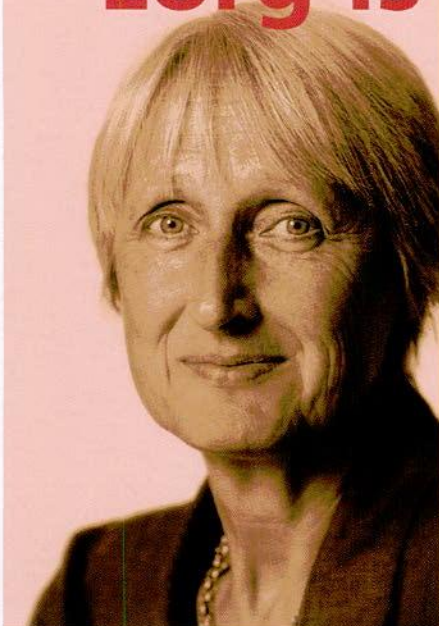
Na het zestigste levensjaar doen zich bij vrijwel elke man en vrouw de eerste kwalen voor en vanaf dat moment gaat het gestadig achteruit. Voor de meeste ouderen is de levensavond helemaal geen pretje. Vergeetachtigheid, slechtiendheid, doofheid, stramme spieren, moeizaam functionerende gewrichten, een aftakelende geest: de geneeskunde heeft er weinig tot geen remedies voor, anders dan wat pijn- en symptoombestrijding. Uit humanitair oogpunt ligt het dus voor de hand dat wij streven naar vroegtijdig minderen en stoppen met werken voor de kost, om nog daadwerkelijk te kun-

nen genieten van een welverdiende levensavond. De een zal snakken naar rust, de ander zal graag de gelegenheid te baat nemen te gaan reizen, een derde stort zich op de mantelzorg of zal zijn kinderen willen bijstaan in het grootbrengen van de jongste generatie. De kwaliteit van het leven zou er voor velen met sprongen op vooruit gaan, en de gezondheidszorg zou minder belast worden. Als wij zó langer mogen leven, laat de vraag of ook jongeren er iets mee opschieten zich positief beantwoorden.

Maar de werkelijkheid is raar genoeg anders. De nieuwe maatschappelijke wens om langer te blijven werken staat haaks op de gedachte van een gelukkige levensavond voor velen, en het CDA/VVD/D66-denken op dit terrein is hopeloos kortzichtig. Wie had dat verwacht van vooral D66, het huis ook van HV-voorzitter Roger van Boxtel die zijn stoere beloften van het zich meer mengen in het maatschappelijke debat onderhand wel eens mag waar maken. In zijn ogen is het werken aan een website om jongeren bij het humanisme te betrekken kennelijk belangrijker dan in het licht van de volle schijnwerpers te treden om bijvoorbeeld die andere ambassadeur van het humanisme, Lodewijk de Waal, te steunen in zijn terechtte strijd tegen de afbouw van de oudedagsvoorzieningen.

Boudewijn Chorus

Als nalaten u een zorg is

Na een overlijden moet er in korte tijd veel geregeld worden. Dat gaat gemakkelijker als u zelf al maatregelen heeft genomen. Veel mensen vinden het moeilijk of onaangenaam om daar over na te denken. Toch is het belangrijk dat op tijd te doen, want het geeft veel rust als deze zaken van te voren goed geregeld zijn.

U kunt de Stichting Steunfonds Humanisme benoemen als executeur-testamentair. Het Steunfonds heeft deskundige mensen in dienst die uw laatste wens kunnen uitvoeren. Een jarenlange ervaring met deze vorm van dienstverlening staat borg voor zorgvuldigheid en integriteit.

Het Steunfonds Humanisme is opgericht door het Humanistisch Verbond. Het Humanistisch Verbond zet zich in voor een humane, tolerante samenleving. Vraag gerust meer informatie, telefonisch via nummer **020 521 90 36** of met behulp van de bon. U kunt ook kijken op: www.humanistischverbond.nl/steunfonds.

Stuur de bon in een envelop zonder postzegel naar:
Steunfonds Humanisme,
Antwoordnummer 10938,
1000 RA Amsterdam

JA ik wil meer informatie over een executeur-testamentair van het Steunfonds Humanisme

naam m/v

adres

pc/woonplaats

telefoon H

de HUMANIST
Onafhankelijk opinietijdschrift
Verschijnt 6x per jaar
58e jaargang

Postbus 257, 1000 AG Amsterdam
Nieuwe Keizersgracht 45
Tel. (020) 330 72 00

Hoofredactie
Boudewijn Chorus

Redactie (redactie@humanist.nl)
Josephine Krikke

Medewerkers aan dit nummer
Ivonne van Akkeren, Jan Anninga,
Alice Broeksma, André de Bruin, Erik
van der Burgt, Carrie, Win Castermans,
Paul Cliteur, Ad van Dun, Peter Gorgels,
Dominique de Jong, Erik Kottier,
Niek Langeweg, Caspar van Meel, Toon
Möller, Leon Mussche, Frans Paalman,
Max Pam, Arjan Post, Peter van
Rietschoten, Frank van Rossum, Joop
Tiedemann, Michel Vandenbroeck,
Hilde van Vlaanderen.

Uitgever
Paul Roosenstein/Uitgeverij SWP
Vormgeving Lotte Peters
Druk Geers Offset, Oostakker (B)
Administratie Marga Ineke

Abonnementsprijzen
Per jaar € 29,75, Leden Humanistisch
Verbond € 22,75, studenten
€ 22,00. Toeslag buiten Nederland
€ 11,50. Prijs los nummer € 5,50.
Verzendkosten bij nabestelling € 2,30.

Nieuwe abonnementsprijzen per 2005
Per jaar € 29,75. Leden Humanistisch
Verbond € 24,75. Studenten € 22,00.
Toeslag buiten Nederland € 11,50.
Los nummer € 5,50

Aanmelden abonnement
SWP, Postbus 257,
1000 AG Amsterdam
Fax (020) 330 80 40,
admi@swpbook.com
Abonnementen worden berekend
per kalenderjaar en gaan in met de
eerstvolgende editie. U ontvangt een
factuur of acceptgiro voor de reste-
rende periode van het lopende jaar.
Abonnementen worden automatisch
verlengd tenzij uiterlijk vóór
1 december schriftelijk is opgezegd.

Advertentie-acquisitie
Ton de Hoop, Ron de Graaf

Advertenties
All-Round, Lorentzkade 344, 2014
CJ Haarlem. Telefoon: (023) 524
53 36. Fax: (023) 524 80 43. E-mail:
amedia@xs4all.nl

Versrijningsdata
De Humanist verschijnt
tweemaandelijks. De komende
versrijningsdata in 2004 zijn: 21
oktober en 16 december.

Foto omslag
Erik Kottier

© 2004 Uitgeverij SWP, Amsterdam.
Alle rechten voorbehouden. ISSN 0025-
9489

Nederlands
uitgeversverbond
Groep vaktijdschriften

INHOUD

Het sprookje van de kenniseconomie

(p.8)

Nr. 4 | 2004

REPORTAGE & ACHTERGROND

- 4 Een andere koers voor de wereld
Tweede Dag van de Alternatieven
- 12 'Smile, je komt op de film!'
Cameratoezicht in Groot-Brittannië
- 18 Vrouwen met siliconenborsten
Drie keer zoveel kans op zelfmoord
- 30 Strijd tegen vooroordelen
Hivos-symposium over aidspreventie

INTERVIEW

- 22 De preparateur: 'Het leven krijg je er niet mee terug'
- 24 Dominee Jacob Korf: 'Ik ben ook een humanist'

ANALYSE & ESSAY

- 8 Nederland Kennisland? Een illusie
- 36 Het nieuwe humanisme: de loser in jezelf erkennen

RUBRIEKEN

- 2 Redactioneel
- 16 Werk in uitvoering: Kindervakanties
- 27 De bezieling: Antje Bömer
- 29 Sprekend: Marten Froma
- 32 Repliek
- 35 Verlicht: Voltaire
- 40 De DoorDenker
- 41 Ondertussen op het internet
- 43 Zoom
- 46 Agenda

COLUMNS

- 7 Michose: Bruin België
- 11 Carrie: Ketchup en terroristen
- 15 Paul Cliteur: 'Wat is dat, God?'
- 28 Max Pam: De Taborieten

'Die implantaten hebben mijn leven verknald' (p.18)

Een andere koers

Op de Tweede Dag van de Alternatieven presenteren Nederlandse 'andersglobalisten' hun plannen met de wereld. Tegen het neoliberale cynisme, vóór de solidaire economie - na de rellerige start lijkt dat de internationale consensus te worden. Utopisch of realistisch?

Ongeveer zoals Marx en Engels hun 'Manifest' beginnen met 'Er waart een spook door de wereld', en ongeveer zoals hun 21^e-eeuwse zaakwaarnemers, Michael Hardt en Antonio Negri, hun 'Empire' beginnen met 'De verwezenlijking van het Empire voltrekt zich direct voor onze ogen' - ongeveer zo zegt dr. Lou Keune van de Universiteit van Tilburg: "Ik zie de voor- tekenen van een omslag." Keune, hoofddocent sociale wetenschappen in ruste, is een van de voormannen

van de 'ongeorganiseerde organisatie' van de Tweede Dag van de Alternatieven, na een geslaagde opening vorig jaar. Op 19 september aanstaande zullen Nederlandse 'andersglobalisten' in lezingen, workshops, documentaires en zelfs een rollenspel een andere koers voor de wereld uitzetten. De omslag die Keune voorziet, dat is het aanzwellende ongenoegen over het wereldkapitalisme, over 'het neoliberale cynisme'. De groeiende afhankelijkheid dus van individuen en naties van machtsconcentraties,

zoals Marx en Engels al beschreven. Of het wereldomspannende kapitaal- en informatie-imperium zoals Hardt en Negri in hoogdravend enkelvoud beschrijven.

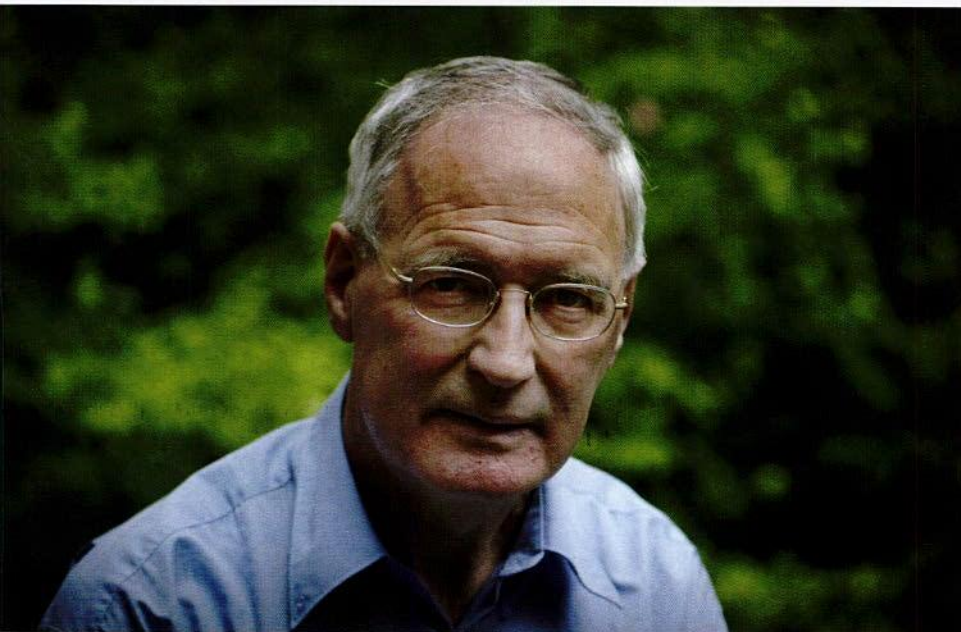
Hoewel Keune zoals veel andersglobalisten - niet 'anti' maar 'pro-mits' - inspiratie ontleent aan de marxistische analyse, is hij gematigder in zijn verwachtingen. "Het denken over de schaduwzijde van concurrentie, begrippen als ruilwaarde en gebruikswaarde: dat is al bij Marx te vinden. Toch vraag ik me af of er nog een Internationale zal komen. Daarvoor is het kritische denken over de politieke economie al te zeer een taboe geworden. Ook bij veel collega's."

Desastreuze gevolgen

Maar de idealist in hem ziet dat er iets staat te veranderen. Allengs daagt het besef dat de westerse wereld de verkeerde weg in slaat. "Kijk naar de WTO, het IMF, de Wereldbank, de Lissabon-akkoorden: ze maken de kloof tussen arm en rijk steeds groter. De afbraak van tariefssystemen, het terugtreden van overheden, de oneerlijke concurrentie ook: het heeft desastreuze gevolgen voor boeren, kleinhandelaren en gemeenschappen."

Dichterbij ziet Keune evenzeer 'de almacht van het neoliberale vertoog' - ook onder Balkenende, 'die het niet heeft over consumentistische normen en waarden'. Kijk naar de spoorwegen, kijk naar de energiemarkt, zegt hij. Zelfs op het Ministerie van Economische Zaken plaatsen ze vraagtekens bij de privatiseringen. "En dan de afbraak van sociale zekerheid: op tal van fronten is er achteruitgang. De onrust neemt toe, mensen zijn het zat."

Misschien beleven we mondiaal gezien een historisch moment, denkt Keune.

Lou Keune: 'Niet alles in het leven draait om de markt, maar we worden er wel steeds afhankelijker van'. Foto: Erik van der Burgt

voor de wereld

In India is de neoliberale partij weggestemd, in Brazilië zijn de sociaal-democraten aan de macht, in Frankrijk en België hebben andersglobalisten een goede gesprekspartner aan Chirac en Verhofstadt. De vraag is echter of dat om hetzelfde soort onbehagen gaat en in welke richting dat zich ontwikkelt. "Ook het populisme is immers sterker geworden." Behalve een aanstaande omslag is er ook veel verwarring. Maar 'de beweging', hoe heterogeen ook, staat ook nog maar in de kinderschoenen. "Toen we in 1999 begonnen, tijdens Paars 2, was het nog *not done* om het neoliberalisme ter discussie te stellen." Na de rellierige internationale start in Seattle, is het nu tijd voor verdieping. Wetenschappers werken aan een theoretische basis van het 'andersglobalisme'.

'Niet de wereldmarkt is het probleem, maar het ontbreken van humaan beleid'

Het World Forum for Alternatives in Louvain-la-Neuve speelt een belangrijke rol en de UNCTAD, maar ook het gedachtegoed van economen als Tinbergen en Keynes.

Solidaire economie

Keune: "We zijn een bont gezelschap. Maar unaniem is de roep om een alternatief voor de groeiende ongelijkheid en milieuschade." Uit de veelheid van onvrede van vakbonden, volksbewegingen, *grassroot*-groepen, boeren, vrouwen, neohippies en nostalgici moet uiteindelijk een 'internationale consensus' ontstaan. Zelf zal Keune daartoe op de Dag van de Alternatieven een workshop over 'solidaire economie' leiden.

De kern daarvan is een systeem dat niet op winstmaximalisatie is gebaseerd, maar op het evenwicht tussen beschik-

bare mogelijkheden en behoeften. Het fundament daarvan moet een 'wereldwijd stelsel van bestaanszekerheid' zijn, dat voorziet in solidariteit, samenwerking en respect voor mens en natuur. De 'utopie' is in één woord vrijheid: sociaal, economisch, geestelijk. Om dat te bereiken zijn tal van 'beleidsalternatieven' uitgewerkt: van vermogensbelasting, consuminderen en biologische landbouw tot *managed trade*, een nieuw geldstelsel en zelfs het 'recht op luiheid'. Zit daar niet iets te veel romantiek in? Keune: "Steeds meer mensen zetten zich in voor zulke alternatieven. Op hun manier proberen ze bewuster te leven en solidair te zijn met ontwikkelingslanden. Vergeet ook de ecologische boeren niet, of het verantwoord bankieren." Hij geeft toe dat het druppels op een gloei-

ende plaat zijn, 'maar nog altijd geldt: verbeter de wereld, begin bij jezelf'. En bovendien is 'de beweging' in grote delen van de wereld juist collectief van aard, doordat zij geworteld is in sociale achterstand. "Dat is een niet te onderschatten machtsfactor" - dreigt Keune met Marx.

In welvarende democratieën is er echter weinig revolutie te verwachten. "Daar moet het vooral van beleidsalternatieven komen. Al hoeft niet alles via het parlement te gaan; er zijn tal *one-issue-partijen* als Milieudefensie, Attac, de Schone Kleren Kampagne, Stichting de Kleine Aarde en de Vrouwen Alliantie die goed werk verrichten." Op 19 september zullen ze aanwezig zijn.

Ook de Economen voor Vrede zullen er zijn. Het genootschap werd in 1990 door onder anderen Nobelprijswinnaar

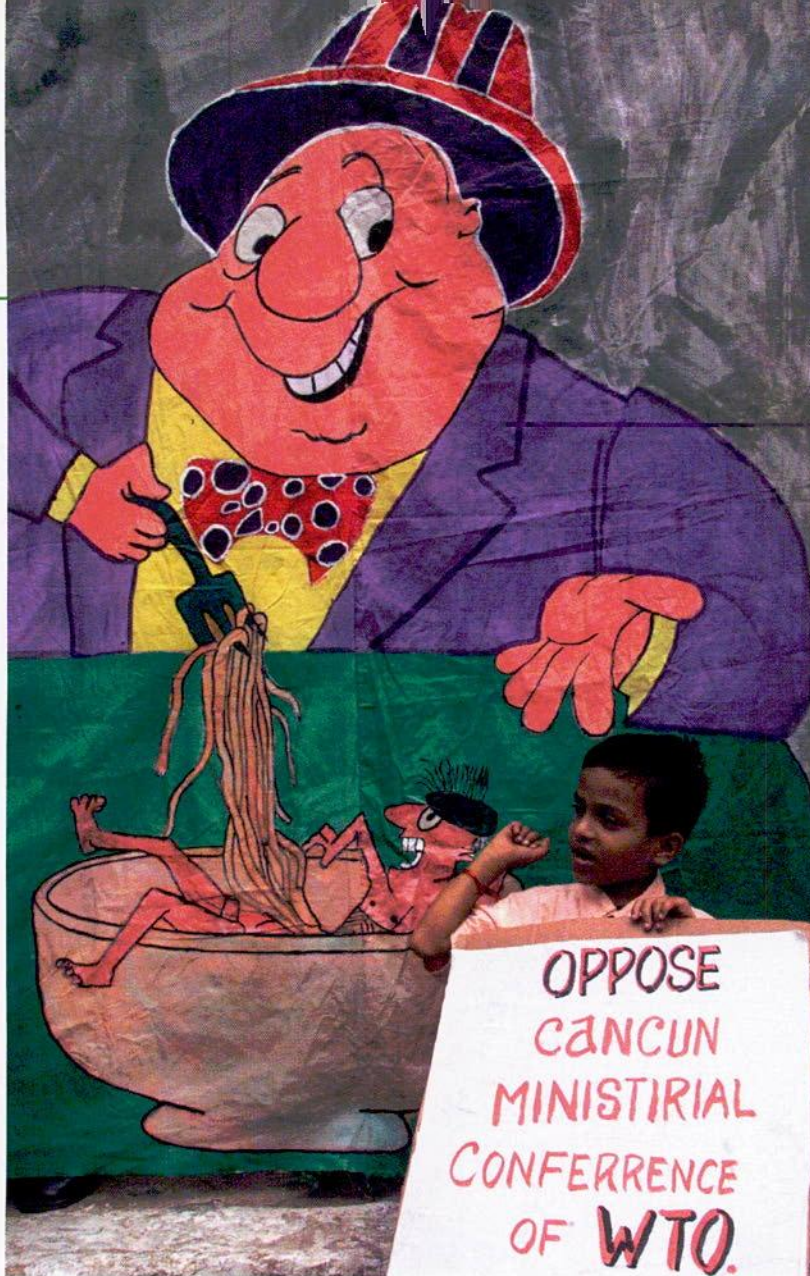
Jan Tinbergen opgericht, naar voorbeeld van Amerikaanse collega's die zich tegen de proliferatie van massavernietigingswapens inzetten. Sindsdien is hun engagement aanzienlijk verbreed - een voorbeeld van mondialisering zelf. Vóór vrede, dus tegen het 'neoliberale cynisme'?

Despoten

De econoom Hans Obdam, verbonden aan de Universiteit Twente, spreekt op persoonlijke titel als hij zegt 'grote moeite' te hebben met zulke grote woorden. Hij verkiest de nuance en de historische blik. "Er is zeker een verband tussen marktvorming en oorlog, maar in zulke algemene termen geldt het omgekeerde ook: economische integratie heeft veel vrede gebracht." De WTO staat bij hem ook niet voor het kwaad: daarmee krijgen achtergestelde landen juist kansen. "Liberalisering, dus het wegnemen van beschermingsmaatregelen in rijke landen, ja dat doet pijn bij onze suikerboeren. Maar uiteindelijk zal het een inkomensverbetering in het Zuiden brengen, die aanzienlijk groter is dan de kosten die het Noorden voor ontwikkelingshulp betaalt."

Te vaak wordt vergeten dat we vóór de komst van de vrije markt geregeerd werden door despoten, zegt Obdam. "Niet te ontkennen valt dat economische emancipatie - het afbreken van privileges van machthebbers - ons een draaglijker vorm van leven heeft gebracht." Alleen niet voor iederéén, erkent hij. En dat is een kwestie van sociaal beleid. "Ik zal nooit als een Bolkestein zeggen dat dé vrije markt dé weg naar vrede is. De markt kan niet alles; voor sociale goederen, publieke voorzieningen en de rechtsstaat is een overheid nodig. Toch kan de markt ook veel goeds doen. De nieuwe Europese lidstaten zullen er allemaal van profiteren."

Wel is Obdam bezorgd over de huidige

Protest tegen de vijfde WTO-top in Cancun, Mexico, september 2003. Foto: WFA

lingsprogramma van de Verenigde Naties, schat het aantal mensen dat niet in hun basisbehoeften kunnen voorzien op bijna drie miljard. Laten we de 'omgekeerde ontwikkelingshulp' - de ruilvoetverslechtering, de enorme renteaflissingen - stopzetten en bestaanszekerheid bieden, ter plekke. Dat kan, want er is geen absoluut tekort aan voedsel."

Geloof in omslag

En toch, zegt Keune, is het belangrijkste dat we mondiaal gaan denken. "Het wordt steeds duidelijker dat niet alles in het leven om de markt draait, maar we worden er wel steeds afhankelijker van." Ook in huishoudens wordt welvaart geproduceerd, maar dat zie je niet terug in de boeken. Net zo min als milieukosten. "De overbelasting van de biologische capaciteit van de aarde belooft nu al zo'n 20 procent. Het RIVM heeft berekend dat de milieuschade in 2000 in Nederland zo'n 40 miljard gulden bedroeg, dus zo'n 4 procent van het bruto binnenlands product; terwijl de economische groei zo'n twee procent was. Eigenlijk zaten we dus toen al in een 'recessie'. Dat dat niet werd gezien, is alweer een gevolg van het dominante neoliberale denken."

Zeker in Nederland is veel pessimisme, verzucht Keune. Toch gelooft hij dat de 'omslag' er zal komen, en dat inzicht ontleent hij mede aan de Tachtigers waarover hij nu leest. "Niet eerder zag ik zo helder hoe de schoonheid van de poëzie en de hoop verweven was met de wanhoop van negentiende-eeuwse arbeiders. Maar de sociale bewegingen hebben sindsdien ontzettend veel tot stand gebracht. Heel inspirerend. En toen dacht ik: we moeten steeds door diepe dalen, maar uiteindelijk gaan we als mensheid vooruit."

De tweede Dag van de Alternatieven wordt op 19 september gehouden in Utrecht.

Zie ook www.globalalternatives.com.

economische koers, zeker ook in Nederland. "De macht van de kapitaalmarkt groeit, die ontwikkelt zich tot een gokhuis. Stemmingen worden daarmee belangrijker, en dat heeft niets meer te maken met de staathuishoudkunde van Tinbergen: een die uitgaat van behoeftenbevrediging van mensen."

Roofkapitalisme

Tegen de integratie van markten is niet veel te doen; dat is een wetmatigheid als het weer, zegt Obdam. Hij wijst op het eeuwenoude proces van mondialisering, dat vanaf de industriële revolutie in een versnelling kwam. "Van andersglobalisten, die niet altijd een sterk historisch besef hebben, hoor je dat niet vaak." Maar dat wil niet zeggen dat je dat proces niet moet zien te vermensenlijken met humaan beleid, met goede arbeidswetgeving. Dáár moeten we het over

hebben, niet over de wereldmarkt zelf."

En dat lijkt een omissie in het mondialiseringsdebat. Waarom geldt in voorbeelden van pakweg Afrikaans roofkapitalisme juist 'het kapitalisme' als boosdoener, en niet het ontbreken van een centraal gezag? Waarom zijn er transnationale instellingen voor handel en schulden, maar niet voor regulering náást liberalisering? Zoals Jean-François Rischard, vice-president van de Europese Wereldbank, vorig jaar in *de Humanist* zei: "Onze instituties zijn te obsoleet en te traditioneel om het hoofd te bieden aan de mondiale problemen."

Lou Keune is het daar gedeeltelijk mee eens. Natuurlijk, zegt hij, een eerlijke wereldregering zou uitkomst bieden. "Maar is dat voorlopig géén utopie dan? We hebben geen tijd om daarop te wachten, dat is onverantwoordelijk en onrechtmatig. Het UNDP, het ontwikke-

Michose

Bruin land

Ik leef in een bruin land. Dat is intussen genoegzaam bekend. Bij de afgelopen verkiezingen (13 juni) boekte het Vlaams Blok zijn zoveelste overwinning op rij. Als je met vijf Vlamingen aan tafel zit, dan kan je statistisch zeggen dat een van hen op die bruine partij heeft gestemd. In verschillende steden is het de grootste partij. In de meeste andere steden de tweede. En dat, nota bene, enkele weken nadat het Hof van Beroep in Gent de partij wegens 'kennelijk en systematisch racisme' veroordeelde.

Neem gelijk welke politicus, van gelijk welke partij. Laat hem of haar door een rechtbank veroordelen, enkele weken voor de verkiezingen. Het betekent gegarandeerd het einde van zijn of haar politieke carrière. Of minstens een voorlopig einde. Iets zoals een atleet die vlak voor de Olympische Spelen op het gebruik van EPO wordt betrapt. In het beste geval houdt hij de eer aan zichzelf. In het andere wordt hij door pers en publiek met pek en veren het stadion uitgejouwd. Zo niet het Vlaams Blok. De uitspraak van het rechtscollege glijdt van hen af als water van een eend. Integendeel, sommige analisten schrijven de vooruitgang van het Blok net toe aan die veroordeling.

Trouwens, aan analisten hebben we geen gebrek. In de weken na de verkiezingen van 13 juni stonden alle kwaliteitskranten dagelijks minstens een, vaak twee tot vier pagina's af voor de commentaren van al die zelfbenoemde deskundigen over de extreem-rechtse stem van de Vlaming. Ook nu nog duiken die analyses wekelijks op. De ene zoekt het in de Vlaamse geschiedenis, de ander in de verzuring, nog iemand schrijft de stembusuitslag toe aan het latent racisme en weer een ander vindt dat het net de relatieve welstand van Vlaanderen is die een sociologische verklaring biedt. Alle analisten hebben ook hun zondebok: voor de ene zijn dat de media, voor de andere de traditionele politieke partijen of de stemplicht. Valt het u ook op dat wanneer het woord politieke partij voorafgegaan wordt door het adjectief

'traditioneel', de zin nooit veel goeds voorspelt? Wat is dat trouwens, een traditionele politieke partij? Is er dan zoiets als een niet-traditionele? Het Vlaams Blok misschien?

Of zijn nazisme, conservatisme en eng katholicisme dan geen traditie in Vlaanderen? Zoals Jacques Brel het zong: 'nazistes pendant les guerres et catholiques entre elles'. Over een ding zijn haast alle analisten het wonderwel eens, zowel onder elkaar als met de 'traditionele' partijen: dat je een onderscheid moet maken tussen die een miljoen kiezers van het Blok en de partij zelf: dat je met andere woorden moet opletten om die kiezers niet te schofferen, dat je

'De kiezer heeft niet altijd gelijk'

naar hun echte dieper liggende ongenoegen moet luisteren, dat je hun angsten moet analyseren om er een democratisch antwoord op te geven, kortom, dat de kiezer in een democratie altijd gelijk heeft.

Bullshit. De kiezer heeft geen gelijk. Niet wanneer hij in het groene welstellende Brasschaat op het Blok stemt omdat hij bang is dat de komst van een asielcentrum de grondwaarde van zijn villa zal ontwaarden. Niet wanneer hij misnoegd is omdat hij bij controle door een arts terecht op de vingers getikt is na wekenlang ziekte veinzen, niet wanneer hij foert op zijn te lage pensioen, in de eersteklascoupé van de trein naar Luxemburg waar hij zijn interessen gaat opstrijken, niet wanneer hij klaagt over te weinig gezondheidszorg maar tegelijk zijn belastingen ontduikt, niet wanneer zijn labrador wel, maar de poedel van de buurvrouw niet op de stoep mag kakken. Neen, de kiezer heeft geen gelijk. Hij heeft gewoon met zijn reet gestemd. Dáárom leven wij nu in een bruin land.

Het sprookje van de kenniseconomie

Nederland Kennis

Hoogleraren in actie (februari 2003) willen laten zien dat universitaire kennis de motor van de kennissamenleving is.
Foto's: WFA

PETER VAN RIETSCHOTEN

Nederland heet op weg te zijn naar een kenniseconomie.

De autoriteiten claimen dat er tal van initiatieven zijn genomen om in 2010 kennis de belangrijkste bron van het nationaal inkomen te laten zijn. Maar de wetenschapswereld en het onderwijs luiden de noodklok.

and? Een illusie!

Een van de speerpunten van de Europese Unie, en daarmee ook van Nederland, is Europa in 2010 de meest kennisintensieve economie van de wereld te laten zijn. Dit is vastgelegd in de Lissabon Strategie van 2000. Nederland probeert dit voornemen te concretiseren door onder meer het Innovatieplatform, een initiatief dat in september 2003 door de overheid is gestart en dat zich richt op het scheppen van voorwaarden om verbindingen te kunnen leggen en een visie te ontwikkelen die nodig zijn om een impuls te geven aan de innovatiekracht van Nederland. Doel is dat ons land in 2010 een dominante positie heeft in de Europese kenniseconomie. Dat betekent dat Nederland een land moet worden waar volop ruimte is voor excellentie, ambitie en ondernemerschap van mensen en organisaties. Het idee van het Innovatieplatform is ontleend aan Finland waar in 1986 het Science and Technology Policy Council (STPC) werd ingesteld. Tot nu toe zijn er onder meer consultatierondes gehouden met studenten en scholieren, is de toegang voor het MKB tot kenniscentra wat vergemakkelijkt en zijn er stimulerende maatregelen voor startende ondernemers ontwikkeld. Een wat meer concrete uitwerking is HOOP, hetgeen staat voor Hoger Onderwijs en Onderzoeksplan. Dit plan zag in april dit jaar het levenslicht en bevat concrete voorstellen om te komen tot een betere samenwerking tussen bedrijfsleven en onderwijs, tot een betere internationale profilering van Nederlandse onderwijsinstellingen en tot meer ruimte voor selectie van studenten ('aan de poort'). Onderwijsminister Van der Hoeven heeft in het kader van hetzelfde plan recent een bonusregeling voor bèta-studenten afgekondigd, met als doel dat er in 2010 15 procent meer bèta- en/of techniekstudenten zullen zijn.

Onderwijs als sluitpost

Naast het Innovatieplatform zijn er verscheidende andere initiatieven en organisaties die zich in meer of mindere mate richten op het gestelde 'kennisdoel'. Zo zijn er het ICT Forum (opgericht door de Ministeries van EZ en OC&W), de Digitale Kenniskaart, de European Research Area en de Stichting Kennisland (KL). Laatstgenoemde publiceert en adviseert over de kenniseconomie en wat dit betekent voor Nederland. Daarnaast ontwikkelt KL strategieën om de kansen in de kenniseconomie te helpen benutten. Met naar eigen zeggen 'altijd een maatschappelijke blik, een eerlijke analyse en instrumenten om innovatie te helpen organiseren'. Deze strategieën zijn vaak coproducties van overheden, bedrijven, kennisinstellingen en maatschappelijke organisaties om gezamenlijk aan de slag te gaan. Een voorbeeld van een KL-productie is de zogenaamde Kennismonitor. De uitkomsten hiervan over 2003 zijn hier ter lande overigens hard aangekomen: Nederland is in nog geen decennium van een top-

kennisland afgezakt naar grijsmodale regionen. Ook andere (internationale) metingen hebben gelijklopende uitkomsten opgeleverd.

Naast bovengenoemde organisaties zijn er de laatste jaren - door met name de grote ondernemingen, de universiteiten en onderzoeksinstituten - tal van individuele initiatieven genomen om de eigen 'kenniskracht' te vergroten. Deze zijn echter onvoldoende om de meer structurele oorzaken van de achteruitgang te neutraliseren. Met name de stelselmatige uitholling van het onderwijs op alle niveaus, zowel in kwalitatieve als in budgettaire zin, is een grote bron van zorg. Nederland heeft intussen een historie opgebouwd van ruim dertig jaar van verandering van onderwijssystemen, van bezuinigingen c.q. achterlopende uitgaven, van non-beleid of zwak beleid op de betreffende ministeries en van een *brain drain* van individuele talenten en kwaliteiten naar het buitenland. Onderwijs als begrotingssluitpost is überhaupt geen blijk van kennis.

Onderliggend cultuurprobleem

Aan dit faallijstje kan nog een viertal 'cultuurpunten' worden toegevoegd. Ten eerste de calvinistische ingetogenheid van 'doe maar normaal, dan doe je gek genoeg'. Het excellent zijn of daarnaar te streven is in ons land geen algemeen geaccepteerd gedrag, of het moet gaan om de materialistische, hedonistische uitwassen van het hedendaagse individualisme. Ten tweede de tot ver in de jaren negentig heersende opvatting dat financiële ondersteuning door ondernemingen *not done* was, omdat dat afbreuk zou doen aan het vanuit Den Haag verordonneerde rood-lichtpaarse egalitarisme. Hetgeen ook voor een gedeelte een verklaring kan zijn voor een derde aspect: in vergelijking met andere landen bestaat er in Nederland een stevige kloof tussen wat wetenschappers kunnen en managers willen gebruiken. De interactie tussen beide partijen laat veel kennispotentieel onbenut. Dit wordt ook wel

'Nederland is van een topkennisland afgezakt naar grijsmodale regionen'

de kennisparadox genoemd: nieuwe kennis is er voldoende, maar hij wordt niet toegepast in producten, diensten, processen en planningen. Reden: de rigide, vastgeroeste werkmethoden, de bekrompen managementcultuur, het ogenschijnlijke verbod om te improviseren, om flexibel te zijn. Ten vierde: in Nederland bestaan tal van kennisinstellingen en nog veel meer kennisnetwerken, maar die komen niet veel verder

Kinderen maken opa en oma wegwijs bij science center NEMO.

nemingen die mede vanwege het ontwikkelingsklimaat en de kennisinfrastructuur hun heil elders zoeken. En uit een recente 'benchmark'-studie naar de prestatie van de westerse economieën blijkt dat Nederland wat betreft bestedingen aan onderwijs ten opzichte van de VS een achterstand heeft van 8 miljard euro en voor een inhaalslag op de gebieden van onderzoek en ontwikkeling nog eens 10 miljard nodig zou hebben. Dat Nederland eerder dommer dan slimmer – laat staan kennisdominant – wordt, is een opvatting die op zijn minst begrijpelijk is

Wat is kenniseconomie?

Met 'kenniseconomie' wordt bedoeld dat een significant deel van de economische groei voortkomt uit het gebruik, respectievelijk de ontwikkeling van (technische) kennis. Door het toepassen van kennis is innovatie mogelijk, die op zijn beurt weer leidt tot nieuwe producten of diensten en daarmee economische groei mogelijk maakt.

Het is een economie waarin de productiefactor 'kennis' een steeds belangrijkere plaats inneemt ten opzichte van natuur, arbeid en kapitaal, de drie marxistisch-traditionele productiefactoren.

dan polderiaans praten ten faveure van het eigen bestaan en hoopvol wachten op initiatieven van andere partijen. Het is, met andere woorden, nog maar de vraag of Nederland de zo noodzakelijke kennisinfrastructuur eigenlijk wel heeft.

Universitaire elitevorming

Dat Nederland de afgelopen jaren zo drastisch terrein heeft verloren op het gebied van kennis, heeft dus nog een andere oorzaak dan 'alleen' de uitholling van het onderwijs. Het probleem ligt dieper, het gaat zeker ook om de onderliggende cultuur die onderwijs, ontwikkeling, onderzoek en innovatie-organisatie hun weinig samenlevingsgerichte invulling heeft gegeven. Die moet worden aangepakt en moet worden opgevoerd naar een klimaat van ruimhartig stimuleren, ongebonden innoveren en het gretig benutten van ontwikkelde kennis. Voordat daar resultaten van afkomen, zijn we tien tot vijftien jaar verder. 2010 zal op zijn best een bemoedigende tussenstation zijn. Intussen heeft het Centraal Plan Bureau vanuit de betwistbare opvatting 'studieschuld stimuleert' de bal van een verzwarende vorm van studiefinanciering (inclusief een rigoureuze collegegeldverhoging) en dus universitaire elitevorming voor het inkopen voorgezet. Daarbij komt, dat de extra uitgaven voor onderwijs uit het regeerakkoord van Balkenende II onder dwang van minister Zalm van Financiën en de EU-begrotingsregels gedeeltelijk zijn teruggeschroefd (met instemming van onderwijs- en kenniseconomie-voorvechter D66!). Steeds meer promovendi aan de Europese universiteiten gaan in de VS of Azië aan de slag en dat gaat hand in hand met het vertrek van onder-

Polderparadox

Het getuigt dan ook van een twijfelachtig optimisme, zo niet van een zuiver gebrek aan realisme, om te veronderstellen dat door wat praatclubjes, een bonusje hier, een gratis computer daar en nog wat andere particuliere douceurtjes Nederland in vijf jaar tijd kan worden getransformeerd in een kennistopper. Cultuur laat zich niet bij toverslag omvormen of vlotjes ombuigen door beleidsbesluiten.

Nog bedenkelijker is dat het er veel van weg heeft dat in het onderwijs de aloude klassenmaatschappij weer haar intrede heeft gedaan. Top- en subtoptalent wordt gefaciliteerd en in staat gesteld te excelleren, maar de middenmoot en de lagere regionen lopen tegen steeds hogere drempels op. Verhoging van het collegegeld, selectie aan de poort, teruggedraaide budgetverhogingen, docenten die hun heil elders zoeken - het zijn niet bepaald de kenmerken van een breed voorportaal van de kenniseconomie.

En hiermee is de fata morgana van de Nederlandse kenniseconomie nog niet volledig in beeld gebracht. Het loonmatigingsbeleid van Balkenende II zou nodig zijn om Nederland mondiaal weer een concurrerende positie te geven. 'We zijn te duur, we verdienen te veel.' Dit is zoveelste polderparadox, maar in dit geval ook een mogelijk desastreuze denkfout. Onze loonkosten zijn hoog juist omdat we concurrerend zijn,

'Dertig jaar zwak beleid en een brain drain van talenten naar het buitenland'

omdat we zo productief zijn. Dat moeten we zo houden – om de verzorgingsstaat in stand te houden en de welvaart op het door ons gewenste peil. Verbeteren waar mogelijk lijkt logischer. Hoe? Niet door de prikkel van het (hoge) loon weg te halen. Want dat leidt vooral tot bezuinigingen en tot de opvatting 'zonder investeringen in kennis moet het ook kunnen'. Beter zou het zijn te beseffen dat een kenniseconomie een omgeving nodig heeft van sociale harmonie en voorspoed en van aantrekkelijke woon- en leefomstandigheden. Als men kiest voor kennis, moet begrepen worden dat die kwaliteiten geen luxe zijn waarop kan worden bezuinigd, maar noodzakelijke voorwaarden. |

Carrie

Ketchup

Het was 25 jaar geleden. En hij was een wethouder in Utrecht. Op een nieuwjaarsreceptie van het stadhuis. Hij stond middenin de zaal. Voor hem stond er een rij mensen die hem gelukkig nieuwjaar wilden wensen. En ik ging achteraan staan. Met een taartdoos in de hand. Het zal tien minuten geduurd hebben totdat ik aan de beurt was.

“Dag meneer Brandt,” zei ik beleefd. De wethouder keek me met opgetrokken wenkbrauwen aan. “U had ik niet verwacht,” zei hij, “na alle conflicten die wij het afgelopen jaar met elkaar gehad hebben.”

En dat was ook zo. Dat we heel wat afgeruzied hadden. Ik zat in de kraakbond van Utrecht. En hij was de wethouder die niets aan leegstand van woningen deed en ze ook nog eens liet ontruimen als wij ze gekraakt hadden. Dus deze wethouder en ik hadden wel eens een akkefietje gehad tijdens een van zijn spreekuren die wij opvrolijkten. Met onze aanwezigheid en toeters en bellen en rotte eieren en tomaten.

“Ja, dat van die conflicten is wel zo,” zei ik dan ook, terwijl ik stralend lachte naar de pers, “en daarom wou ik u dit aanbieden. Omdat dit precies is wat ik van u denk.”

De wethouder opende de taartdoos, zag een verse hondendrol liggen en sloot de doos weer snel af. “Dank u wel,” zei hij, terwijl hij net zo stralend glimlachte richting de pers als ik net daarvoor gedaan had. “Helaas mag ik dat vanwege mijn dieet niet hebben. Maar gaat u, met al uw kraakbondvrienden, gerust uw gang. Zal ik wat gebakshoteltjes laten komen misschien?”

Ik zal niet zeggen dat ik met mijn mond vol tanden stond. Maar het leek er wel op.

Die stijl, die hebben de politici van tegenwoordig niet meer. Als je nou met een taart of een flesje ketchup aan komt

zetten, beschuldigen ze je van politiek extremisme; je zet aan tot terrorisme en je wordt vastgezet. Politici en rechters vallen over elkaar heen om kritische rapteksten strafbaar te verklaren. Omdat de inhoud ervan zou ‘aanzetten tot moord’.

Wat een onzin! Ik vind het best dat rechts Nederland een nek heeft, maar dan hoeven ze er nog niet uit te gaan lullen. Want lieve conservatieve moppies van mij, als jullie keihard beleid willen voeren, moet je toch niet raar staan te kijken dat wij daar antwoord op geven?

Asielzoekers die met hun hele gezin op straat worden gezet. Illegalen die eerst helemaal niet illegaal waren maar dat door jullie nieuwste maatregelen wel worden gemaakt. En een klimaat waar haat door jullie naar hartelust wordt gezaaid, of dat nou tegen de islam, tegen bedelende drugsgebruikers of woonwagenkampen is.

Als je dan gaat lopen miepen als je een beetje ketchup op

**‘Als je met taart of ketchup
komt aanzetten ben
je al een terrorist’**

je bloesje krijgt en meteen de hele rechtstaat in het geweer roept tegen deze ‘beginnende terroristen’, dan zal ik jullie geen drol meer noemen ook. Omdat een drol nog een menselijk verleden heeft en ik dat bij jullie even kwijt ben. Maar een stelletje stinkende oude taartdozen... dat zijn jullie wel. Die nog zeuren ook.

Big Brother woont in Engeland

'Smile, je komt

'Smile! Want je komt op de film!' waarschuwen posters in een bus in Londen. Een Londenaar wordt gemiddeld door drie- tot vijfhonderd camera's per dag bespied. Big Brother woont in Engeland en de Britten hebben hem omarmd.

Neem Weymouth. Vijftien jaar geleden nog een simpele badplaats aan de Zuid-Engelse kust, aan een lichtblauwe baai met in de zomer vertier uit de jaren vijftig. Met een bevolking die elkaar aansprak met *love* en *dear*. Je deed er je achterdeur nooit op slot en op hete zomernachten liet je de voordeur ook wel eens wijd openstaan zonder ergens bang voor te zijn. Er gebeurde helemaal niets. Nu hangen er grote borden langs de weg met de waarschuwing dat Weymouth een *cctv-zone* is (closed circuit television). Overal hangen camera's die hun digitale beelden dag en nacht doorgeven aan de altijd bemande controlekamer, die in direct contact staat met de politiemacht. De plaatselijke overheid heeft er de afgelopen jaren 1,2 miljoen euro aan uitgegeven. En de bevolking is er blij mee. Het voelt veiliger.

Kleuter vermoord

De sfeer sloeg om op een kwade dag begin jaren negentig. Het land ging gebukt onder een zware recessie en er gebeurde een moord. In Merseyside in Noord-Engeland werd de tweejarige James Bulger aan de hand meegenomen door twee minderjarige jongens. Dat onheilspellende beeld werd vastgelegd door cctv in een winkelcentrum. Buiten werd de kleuter koelbloedig om het leven gebracht. De golf van ontzetting was

te voelen tot aan de zuidkust. De boulevardpers voedde de angst, kindertuigjes waren binnen enkele dagen overal uitverkocht en allerlei buitensporige maatregelen werden afgekondigd. Engeland liet zich kennen als een land dat zich makkelijk laat opzweepen tot hysterie.

Gevoel van onveiligheid

Deze zomer bleek uit de laatste cijfers dat misdaad in het Verenigd Koninkrijk procentueel is afgenomen. Maar toen een televisiestation aan de kijkers vroeg of zij zich nu veilig voelen in eigen land antwoordde 96 procent 'nee'. Dat de Britten een groeiend gevoel van onveiligheid hebben valt te begrijpen door de dreiging van terroristische aanslagen: Londen staat hoog op de lijst van waarschijnlijke doelen. Maar intern heeft Engeland ook problemen. De *yobs* drukken hun negatieve stempel, zwaar drinkende jongeren die met liederlijk wangedrag

'Wij hebben van de vorige regering een grimmige situatie geërfd,' zegt Labour-premier Tony Blair in een poging het volk te overtuigen voor de volgende verkiezingen. 'Misdaad was verdubbeld en het politiekorps ingekrompen. Onder de regering Thatcher gaven eerlijke gezinnen het bijna op in hun strijd tegen misdadigers en vandalen die hun leven bedierven. Wij hebben inmiddels ruim twaalfduizend man méér politie ingezet. Er is minder inbraak en automisdaad dan de afgelopen twintig jaar. Maar wij zijn ongerust over het onbeschofte gedrag en het door alcohol gevoede geweld op straat. We moeten nu verder vooruit, en sneller. Naar een transformatie. We willen weer politie in de gemeenschap. Meer politie op straat, maar gekoppeld aan technologie uit de 21e eeuw'.

Koploper in cameratoezicht

Engeland is al internationaal koploper op het gebied van cameratoezicht. Het Ministerie van Binnenlandse Zaken heeft driekwart van zijn budget voor misdaadpreventie besteed aan cctv. Het land wordt dagelijks bekeken door 4,5 miljoen camera's. Daarvan hangen er vijfhonderdduizend in Londen. Een Londenaar die zich op een gewone dag van A naar B begeeft wordt gemiddeld gezien door driehonderd tot vijfhonderd

De bevolking is er blij mee.

Het voelt veiliger

en vechtpartijen de meeste stadscentra in de weekends overheersen. Een uiting van hun cultuur: Britse jongeren drinken negen keer zoveel als hun leeftijdgenoten in Italië.

camera's. Landelijk berekend is er een camera op elke veertien Britten. Vrijwel elke Britse gemeente heeft cctv of wil zo'n systeem. Bovendien loopt het land ook voorop op technisch gebied. Came-

op de film!'

ra's worden gekoppeld aan computerprogramma's voor gezichts- en stemherkenning. *Smart cctv* wordt in de ondergrondse gebruikt om gedragspatronen te zien die een aanstaande misdaad of poging tot zelfdoding aankondigen.

Recht op privacy

Op steeds grotere schaal wordt in Engeland ook automatische nummerplaatherkenning (ANPR) ingezet. In Bradford is ANPR bij een benzinestation onlangs gekoppeld aan de database van de politiecomputer: ieder uur worden zo drieduizend nummerborden opgeslagen. Een proefproject. Maar ruim vijftig andere garages in de stad zijn al uitgenodigd aan het systeem mee te doen. De Britse DNA-databank bevat profielen van ruim twee miljoen mensen: 3,7 procent van de bevolking. Iedereen die mee moet naar het bureau kan, ook voor een klein vergrijp, worden

gedwongen wangslijm af te staan voor een DNA-profiel. Dat mag in Nederland alleen voor misdaad waar meer dan vier jaar gevangenisstraf op staat. Het Verenigd Koninkrijk was al gewend aan technologie uit de IRA-tijd. De noodzaak van verhoogde beveiliging werd geaccepteerd. Toch zijn er steeds meer vragen over het recht op privacy. Richard Allen, woordvoerder technologie van de Liberal Democrats, vindt dat het debat over de ethiek van ANPR achterloopt op het gebruik. "Het is belangrijk voor het publiek om te weten welke informatie over hen wordt bewaard en om welke reden, en hoe dat wordt gedaan. Mensen hebben het recht zich vrij te bewegen zonder dat anderen weten waar ze precies zijn. Mag iemand anders dan ergens het kenteken intikken en gangen nagaan? Hoeveel verder zal er dan inbreuk worden gepleegd op privacy?"

Een politiewoordvoerder in Bradford kan er niet mee zitten. "Iedereen verwacht cctv-camera's. In de garages hangen grote borden met de waarschuwing dat de kentekens worden gecontroleerd. Wegrijden zonder te betalen voor benzine is een groot probleem in Bradford."

Niet-legitiem gebruik

Organisaties zoals Liberty, die de vrijheid beschermen van burgers, zijn het niet helemaal oneens met het koppelen van de benzinepompegegevens aan de politiecomputer. "Misdad stoppen kan een van de geoorloofde redenen zijn om inbreuk te plegen op privacy. Je mag, bijvoorbeeld, niet rondrijden in een gestolen auto," zegt een woordvoerder. Liberty waarschuwt echter tegen de groeiende cultuur van willekeurige surveillance. "De staat wil zoveel mogelijk informatie hebben over de mensen. Wij zijn ongerust over wat er op een dag met die informatie kan gebeuren. Wij zijn tegen een nationale DNA-informatiebank. En tegen niet-legitiem gebruik van cctv. Een eigenaar van een zaak kan cctv-opnamen gebruiken en aan de hand daarvan, samen met een klantenpas, een profiel over een klant opbouwen." Ook zijn er vragen over de groeiende samenwerking tussen politie en privé-bedrijven. Mensenrechtenorganisatie Statewatch: "De staat krijgt zo inlichtingen over vliegpassagiers en luchtvaartbedrijven informatie voor marketingdoeleinden."

Organisaties voor burgerrechten dragen aan dat cctv slechts een van de methoden is om misdaad tegen te gaan. De politie mag de camerasuccessen roemen, maar betere straatverlichting is ook effectief. De Suzy Lamplugh Trust werkt samen met regering, politie, bedrijven

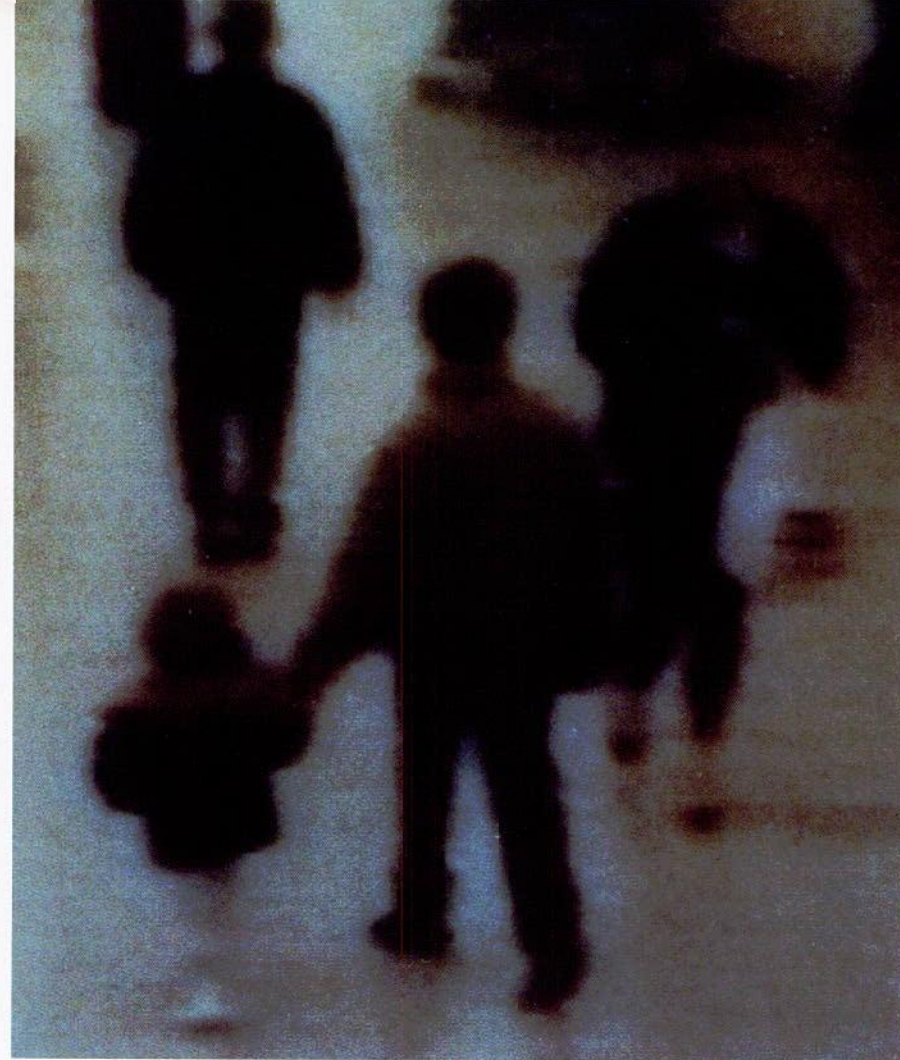
REPORTAGE

Een camera legde de jongens vast die James Bulger meenamen. Het tweejarig jongetje werd later vermoord.

en educatieve instellingen om veiligheid van risicogroepen te bevorderen. De organisatie is genoemd naar een jonge vrouwelijke makelaar die spoorloos verdween na een afspraak met een klant in een leeg koophuis. De Trust is overtuigd dat veel risico aanzienlijk kan worden verminderd door alertheid. Woordvoerder Jo Walker: "Er zijn veel misvattingen over de voordelen van cctv. Wij accepteren dat cctv en andere middelen als paniekknoppen en persoonlijk alarm bijdragen aan het gevoel van veiligheid. Maar het is belangrijk dat mensen hun eigen veiligheidsstrategieën ontwikkelen. Wie vooruit kijkt, overweegt de risico's en bereidt zich voor op mogelijk gevaar. Wie bijvoorbeeld alleen zal zijn in een ruimte met een klant kan naar een *buddy* bellen om diens gegevens door te geven en af te spreken na de afspraak met de klant. Dat is preventie, de onbekende is daardoor niet meer anoniem en er staat controle op de afspraak. Volledig leunen op cctv kan onterecht gevoel van veiligheid bevorderen. Niet alle camera's worden ten slotte rond de klok 'live' afgekeken."

Overtrokken beveiliging

Na de collectieve hysterie volgend op de moord op James Bulger schatten Britse deskundigen in dat overtrokken beveiliging de plaats in had genomen van goed ouderschap. Psychologen waarschuwen dat kinderen door overbezorgdheid te weinig vrijheid hebben en daardoor achterblijven in hun ontwikkeling. De Mental Health Foundation deed onderzoek naar de psychische gezondheid in Engeland en concludeerde dat een op de vijf Britse kinderen lijdt aan een vorm van depressie, mede veroorzaakt door de angst van ouders. Uit het grootste onderzoek ooit van de Mental Health Foundation bleek dat kinderen, die nooit iets kunnen doen zonder toezicht, meer risico lopen op het ontwikkelen van stress en daaruit voortvloeiende stoornissen. Zo'n kind kan ook niet goed leren zelf beslissingen te nemen en gevaren in te schatten. Statistisch is

het risico slachtoffer te worden van een kindermoordenaar echter onevenredig klein. Jaarlijks worden in Engeland, op een bevolking van bijna zestig miljoen, zes kinderen vermoord door een vreemde. In dezelfde periode verongelukken driehonderd kinderen in het Britse verkeer en raken er 45.000 gewond. Zijn de conclusies over angst ook van toepassing op de invloed van Big Brother op volwassenen? De misdadigers zijn gedaald, het land hangt vol vei-

aan het hele volk blikvoedsel in te slaan, een blikopener en flessen drinkwater.

Boeman

"Kan angst zelf ons grootste gevaar zijn, door de menselijke psyche te schaden en de maatschappelijke verhoudingen?" was de vraag tijdens de jaarlijkse Reith Lectures, de BBC-lezingenreeks waarvan de eerste in 1948 werd gehouden door de Britse humanist Bertrand Russell. Dit jaar sprak de Nigeriaanse dichter, toneelschrijver en Nobelprijs-winnaar Wole Soyinka. Onder de titel 'Het veranderende masker van angst' concludeerde hij dat iedere maatschappij zijn boeman heeft: Hitler, kernbom, Lockerbie, 9/11, sarin-gas, boodschappentas in de ondergrondse. Die dreiging door een onzichtbare macht werkt een algemeen gevoel van onveiligheid in de hand. Wole Soyinka zegt dat landen op hun eigen manier zullen reageren om hun samenleving te beschermen. Die cctv-camera's ter bestrijding van benzinedieven en dronkelappen zijn bijvoorbeeld ook erg handig voor informatie aan de geavanceerde Britse veiligheidsdienst. Privacy in Engeland hoort tot het verleden. |

'Betere straatverlichting is ook effectief'

ligheidscamera's, maar 96 procent van de Britten zegt zich onveilig te voelen. De regering deed er laatst zelf nog een schep bovenop door bij alle ingezetenen een folder thuis te bezorgen, met tips over hoe te handelen in een noodgeval. En niet zomaar een noodgeval: 'Bijvoorbeeld een brand, een terroristische aanslag of een natuurramp'. Maar de kans om slachtoffer te worden van een terroristische aanslag zou even groot zijn als te worden overreden op straat. Dus de critici lachten zich slap over het advies

Paul Cliteur

Pap, wat betekent die plus?

Op vakantie worden we geconfronteerd met nieuwe ervaringen. Een ander landschap, andere mensen, andere zeden en gewoonten. Dat valt ook kinderen al op. Toen wij een paar jaar geleden door Frankrijk reisden was mijn toen driejarige dochter gefascineerd door die 'plussen' die zij overal aantrof. Op daken van kerken, bij een splitsing van de weg. En in de berm stonden ook van die aardige huisjes met plussen erin. "Pap, wat betekent dat? Is daar iemand doodgegaan?"

"Dat betekent dat mensen in God geloven."

"Wat is dat, God?"

"Dat is een hele aardige mijnheer die volgens de mensen die in hem geloven alles kan en die de wereld heeft geschapen." Mijn dochter (nu vijf jaar oud) gelooft niet in die mijnheer. Zij gelooft namelijk dat de wereld te groot is om door één persoon te zijn geschapen. Van de scheppingsverhalen is zij op de hoogte door de kinderverhalen. In elk land waar wij op vakantie gaan, kopen we een kinderboek. In Frankrijk was dat 'La Bible comme une histoire' van Pat Alexander. Volgens die kinderbijbel zei God: 'Que la lumière soit! Que le jour soit. Qu'il y ait un soleil qui brille'. En ziedaar, er was licht, er was een nacht en de zon scheen. Maar die kinderbijbel ondervindt sinds kort concurrentie van een Belgisch boek 'Kijk en leer: de aarde' van Agnès Vandewiele en Emilie Beaumont. Daarin wordt een heel ander perspectief neergezet: 'Het heelal waarin wij leven is ontstaan uit een enorme explosie: de big bang of "de grote knal". Deze explosie wierp een zeer dichte massa gloeiende stofdeeltjes in de ruimte. Volgens de wetenschap gebeurde deze explosie 15 miljard jaar geleden. De stofdeeltjes vlogen alle richtingen uit en vormden een enorme stofwolk die is beginnen te draaien.' Vandaar gaan Vandewiele en Beaumont verder naar de sterrenstelsels, het zonnestelsel, de omvang van de aarde en meer van dat soort dingen. Erg leerzaam. Ook voor vader.

Plat materialisme, zullen sommigen zeggen. Mag niet een beetje poëzie in de kinderziel gegoten worden? Van mij wel. Maar het opvallende is dat mijn dochter de big bang als veel poëtischer ervaart dan de schepping volgens het joods-christelijke verhaal. Zij is een aanhanger van Richard

Dawkins, zonder hem te kennen overigens: de wetenschap is veel complexer, magistraler en verrassender dan alle religies bij elkaar.

Dit jaar zijn we naar Italië geweest. In de Santa Andrea in Mantua heeft mijn dochter gezien dat het leek alsof iemand op die plus was vastgeplakt. Zij weet ook al wie het is: Jezus. In het *palazzo ducale* heeft zij gezien dat die Jezus iets aan zijn handen heeft en op zijn voeten. Het lijkt wel bloed.

"Mam, wat is dat?"

"Dat moet je vader maar vertellen."

En zo stond ik voor hetzelfde probleem als mijn naamgenoot lang geleden toen hij (volgens de legende) voor het eerst aan de heidenen moest gaan uitleggen wat het kruis was. Paulus wist dat het als een affront zou worden ervaren, als een onsmakelijk verhaal. Je moest wel gek zijn om dat verhaal te slikken of je tot die godsdienst te bekennen. Peter de Rosa beschrijft in 'Vicars of Christ' (1988) hoe aanvankelijk het kruis niet werd afgebeeld in schilderijen of in beeldhouwwerken. Het was te gruwelijk. Hoe kan ik mijn dochter vertellen dat God zijn eigen zoon een marteldood heeft laten sterven om de mensen van 'zonden' te verlossen? Is dat de

'Mijn vijfjarige dochter gelooft niet in God'

god die aanbeden wordt door de mensen in de Sant Andrea? Van mijn vrienden met wie ik daar na mijn vakantie over onze ervaringen gesproken heb hoor ik altijd: "Och, ik zie het gewoon niet meer."

Ja, dat kan je doen natuurlijk. Niet kijken. Maar als je nu eens wel je ogen open doet? Is die plus dan niet zowel het basale feit van het christendom, maar tevens het grootste obstakel voor de acceptatie daarvan? Je kunt veel van die moslims zeggen, maar niet dat ze de plus hebben geaccepteerd. In die zin is het islamitisch theïsme superieur aan het christelijke.

WERK IN UITVOERING

JOSEPHINE KRIKKE

Wat doen humanistische organisaties in de praktijk?
In deze rubriek aandacht voor de projecten waarbij
zij betrokken zijn. De kindervakantieweken van
Humanitas zijn al meer dan veertig jaar een begrip.

Kindervakantieweken van Humanitas

'Sommige kinderen krijgen

Hartje zomer in Drouwen, op het Drenthse platteland. Veertig kinderen in de leeftijd van zes tot negen jaar rennen de vakantieboerderij uit. Na het middageten is het speeltuintje favoriet voor een uurtje vrij spelen. Eén groepje moet echter eerst nog iets anders doen: de afwas. Op het terras, in het zonnetje, spoelen zij de borden af en spetteren elkaar af en toe onder.

"Ik haat afwassen," zegt Celia (9). Maar dat is dan ook het enige wat ze niet zo leuk vindt aan de kindervakantie van Humanitas Drenthe. Ze is voor de tweede keer mee, sommige kinderen gaan al voor de vierde keer. Het leukste vindt Celia de spelletjes. En die worden de hele dag door georganiseerd. Op grote vellen in de vakantieboerderij staat het programma voor de hele week, van maandag tot en met vrijdag. Een bezoek aan de enorme speeltuin Drouwenerzand en aan het zwembad zijn elk jaar vaste prik.

Op tijd exploderen

De kindervakantieweken van Humanitas zijn al meer dan veertig jaar een begrip. Elk district van Humanitas organiseert zijn eigen vakanties voor kinderen uit de omgeving. Er zijn verschillende weken, georganiseerd in het voorjaar en in de zomer, voor kinderen die om medische, (psycho)sociale of financiële redenen niet op vakantie gaan. Ook kinderen van asielzoekers en alleenstaande minderjarige asielzoekers nemen hieraan deel.

De kinderen worden aangemeld vanuit diverse instanties zoals jeugdhulpverlening, scholen, maatschappelijk werk, huisartsen, de sociale dienst en thuiszorg. In 2004 zijn negenhonderd kinderen met Humanitas op vakantie geweest.

Humanitas Drenthe organiseerde afgelopen zomer twee kampen: een week voor 9- tot en met 12-jarigen en een voor 6- tot en met 9-jarigen. "We willen een plek bieden aan minder bedeelde kinderen die niet met vakantie kunnen," vertelt coördinator Jan Arntzenius. Veel kinderen komen uit sociaal zwakke gezinnen. Op hun aanmeldingsformulier moeten hun ouders of verzorgers ook informatie geven over bijvoorbeeld medicijngebruik, bedplassen en slaapwandelen. "Er zijn veel kinderen met ADHD," vertelt Arntzenius. "Dat is geen probleem, maar de kinderen moeten wel hanteerbaar zijn." Ronald Keizer kwam vroeger als kind op het kamp in Drouwen. Sinds acht jaar is hij zelf kampleider en dankzij zijn ADHD-achtergrond – 'ik ben er nu vanaf' – weet hij hoe hij met sommige kinderen moet omgaan. Terwijl hij ridderhelmen en jonkvrouwhoeden van karton maakt voor de zeskamp in het 'sprookjesbos', beschrijft hij zijn werkwijze. "Ik laat ze op het juiste moment exploderen, want ik zie hun buien al op tijd aankomen. Ik doe dan lekker druk mee met ravotten. Dat is wel vermoeiend, maar het is hún vakantie, niet de mijne. Zij moeten zich goed voelen."

Voor kinderen met grotere gedragsproblemen verzorgt Humanitas Groningen aparte vakantieweken, waar er voor elke twee kinderen een leidinggevende is. Voor gehandicapte kinderen zijn er zeilkampen in Paterswolde, georganiseerd door studenten.

Achttien kilo macaroni

Voor het kamp vraagt Humanitas 94 euro per kind. Het resterende bedrag wordt betaald door de stichting en met andere subsidies. Als ook die 94 euro te veel zijn, vraagt

Koekjes versieren op de zeskamp in Douwen. Foto: Jan Anninga

niet eens schoenen mee'

Humanitas Drenthe een minimumbedrag van 25 euro. "Soms komen er kinderen zonder schoenen, of hebben ze maar één onderbroek bij zich," zegt Arntzenius. "Voor hen schaffen we dan de benodigde spullen aan."

In de keuken werken twee koks aan het avondmaal. Een enorme pan vol met aardappels staat klaar op het fornuis. "We hebben deze week ook al macaroni gemaakt, achttien kilo," vertelt Willem Bruggink trots. "We willen de kinderen

**'Het is hun vakantie,
zij moeten zich goed voelen'**

iets gezonds voorzetten en dat lukt aardig, ook al hebben we een krap budget." Sommige kinderen zijn dat gezonde eten niet gewend. "Een kind vertelde me dat hij thuis altijd pizza en lasagne eet," zegt Bruggink. "Als je ze hier ziet eten, dan geniet ik gewoon."

Keet schoppen

De zeventien kampmedewerkers hebben zich als vrijwilliger aangemeld voor de vakantieweek. Hun aantal is geen overbodige luxe, er is altijd wel wat te doen. In het slaapgedeelte van de jongens, waar ze overdag niet mogen komen, rent een groepje jongens rond. Ze trekken slaapzakken van de stapelbedden, een tube tandpasta ligt uitgeknepen op de trap. Iemand van de leiding spreekt hen aan en even later gaan de jongens volledig op in de zeskamp, waar ze waterballonnen in een emmer gooien, koekjes versieren en een stoe-

lendans maken.

Ageeth Kolenbrander werkt als secretaresse en heeft vakantie genomen om de kindervakantie te begeleiden. Ze ziet zichzelf ook deze week weer geconfronteerd met het soms ingewikkelde dagelijks leven van de kinderen. "We maakten ansichtkaarten om naar huis te sturen en ik legde twee kaartjes van een meisje naast elkaar. De ene was voor haar vader, de andere voor haar moeder. Ze zei meteen: 'die mooie is voor mama en die lelijke voor papa. Hij gooit hem toch meteen weg'. Dat grijpt mij erg aan. Ik zie dan ook hoe blij ik moet zijn met hoe mijn leven eruit ziet. Het is schrijnend om aan het einde van de week afscheid te moeten nemen, in de wetenschap dat die kinderen het misschien helemaal niet zo fijn hebben thuis."

Walied (9), voor de vijfde keer mee op vakantie, is elk jaar weer blij als het zover is. "Dan zie ik mijn vrienden terug." Het leukst vindt hij de zeskamp. Angela (6) vindt eigenlijk alle activiteiten wel leuk. Haar opa, oma en broertje hebben haar maandag naar Drouwen gebracht. Haar vader kan haar niet meenemen op vakantie en haar moeder heeft haar 'in de steek gelaten'. Heimwee heeft ze nog niet gehad. Meestal hebben een paar kinderen er aan het begin van de week last van, maar dat gaat volgens de kampeiders meestal snel over. Eén kind is deze week naar huis gebracht.

's Nachts lekker 'keet schoppen' is er ook dit kamp weer bij. Coördinator Jan Arntzenius lacht. "Dat is meestal de eerste avond het ergst. Op maandag is het feest voor die kinderen. Maar de rest van de week gaan ze bekaf naar bed."

Josephine Krikke

'Die implantaten he mijn leven ver

Over de lichamelijke en psychische kwalen waaraan vrouwen met siliconenborsten lijden horen we weinig. Onder hen wordt driemaal zo vaak zelfmoord gepleegd als onder vrouwen zonder prothesen.

Zoals het er naar uit ziet zullen de cosmetische en esthetische chirurgie een nóg ingrijpendere rol gaan spelen in de maakbaarheid van het uiterlijk dan nu al het geval is. Relatiezoekende vrouwen en potentiële huwelijkskandidaten moeten er immers zo beoorlijk mogelijk uitzien, vooral vruchtbaar lijken. Dat geldt evenzeer voor de voormalige prima donna's, die ondanks hun lichamelijke veroudering seksueel aantrekkelijk willen blijven.

Vol zelfvertrouwen

Veruit de meeste cosmetisch-chirurgische ingrepen (75 procent) zijn borstvergrotingen. Nu al zijn er in Nederland grof geschat 140.000 vrouwen met borstprothesen, van wie het merendeel siliconenimplantaten draagt. Uit onderzoek blijkt dat 90 procent van de patiënten positief oordeelt over hun esthetische borstingreep. Vaak voelen de behandelde vrouwen zich weer jonger, vitaal en vol zelfvertrouwen. Het einde van de 'marktgroei' is niet in zicht: Ook een groeiende groep adolescenten vraagt om borstimplantatie. "Soms zijn die meisjes nog niet eens vijftien jaar oud. Ze komen de spreekkamer binnen, aan de hand van hun

mama, die het woord voor hun dochter voert," zegt plastisch/esthetisch chirurg dr. A. Molenaar. Maar hij vertikt het de dochter een ingreep te beloven: veel te jong. In Amerika wordt daar soepel tegenaan gekeken: tussen 1994 en 1998 is onder adolescente meisjes liposuctie samen met borstvergroting toegenomen met 370 procent. Meisjes krijgen van hun ouders soms een borstvergroting cadeau als ze de highschool halen. Aangezien Amerika wat betreft consumptiegedrag en trends ons voorland is, lijkt het voorstelbaar dat cosmetische en esthetische ingrepen op steeds jongere leeftijd en steeds vaker zullen plaatsvinden.

Nachtclubdanseressen

In het calvinistische Nederland kwam de roep om borstimplantatie veel later op gang dan in Amerika. Prothesen werden gebruikt door nachtclubdanseressen. Terwijl men hier rond 1968 hooguit bekend was met flaporencorrectie en borstverkleining, waren ze in de VS al vergevorderd met borstvergroting en facelifts. In ons land bleek borstimplantatie aanvankelijk niet eens zozeer een middel om er meer sexy uit te zien. Vrouwen, zo blijkt uit onder-

zoek, willen er vooral normáál uitzien. Zich een 'gewone vrouw' voelen, daar gaat het om. Maar los van het uiterlijk effect, was borstvergroting nog altijd een ingreep met siliconenimplantaten. En daar kwamen de laatste jaren steeds meer klachten over. Met name in de VS. De klachten werden door de Food and Drugs Administration (FDA) heel serieus genomen. In 1992 werden deze schoonheidsoperaties aan banden gelegd. Er waren inmiddels meer dan twee miljoen Amerikaanse vrouwen met ingebrachte siliconenprothesen, van wie een deel met lichtere of zelfs ernstige aandoeningen.

Lekkende prothesen

Afgezien van de mogelijke 'kapselvorming', worden er door vrouwen in toenemende mate en tot later in hun leven gevolgen van siliconenprothesen gevoeld. Veel van de geopereerde vrouwen klagen over aandoeningen die optraden nadat de siliconenprothesen werden verwijderd. Alleen al in Nederland werden binnen enkele jaren vele duizenden klachten geregistreerd en in de VS honderdduizenden. Die klachten worden deels toegeschreven aan *bleeding*, doorzweeten. De siliconenmoleculen persen zich als het ware door de buitenste laag - de envelop - om zich voorbij de borst verder door het lichaam te verspreiden. Bij heel wat geopereerde vrouwen worden door het hele lichaam heen siliconenmoleculen gevonden zoals in de nieren, longen en hersenen. Deze onnatuurlijke stoffen doen een groot appél op het afweersysteem van het lichaam. In 1995 toonden Amerikaanse

oben 'knald'

onderzoekers aan dat de dunne siliconenvelop waarin de gel verpakt zit in de loop der jaren steeds zwakker wordt. Na verloop van een jaar of twintig zijn bijna alle implantaten kapot en hebben de siliconen een heenkomen gezocht in het lichaam.

Doordat het lichaam bij voortdurend op de vreemde stof 'moet' blijven doorreageren - en deze almaar niet krijgt opgeruimd - raakt het lijf overbelast, totdat er uitputtingsverschijnselen optreden. Dan wordt het lichaamsleed pijnlijk voelbaar en zijn chronische vermoeidheid, spierpijnen en gewrichtsklachten de meest gehoorde pijnen.

Psychiater

Patiënte Thea Daalder (45) uit Den Haag maakte het mee. "Ik wist op mijn zestiende al zeker dat mijn borsten te klein waren en te klein zouden blijven. Dat zag ik aan de manier waarop jongens naar me keken, of niet keken." Thea wist dat ze met haar mooie slanke lijf een eenzaam leven tegemoet ging.

Vrouwen willen er vooral normaál uitzien

Ze durfde niet eens in het badpak naar het strand. Het vooruitzicht nooit een volwaardige vrouw te zijn maakte haar steeds somberder. Totdat ze in 1981 plotseling van de huisarts hoorde dat er siliconenborsten voor haar waren. "De operatie lukte en ik kon wel janken van geluk."

Ze ontdekte al snel dat haar nieuwe borsten scheef stonden ten opzichte van elkaar. "De nieuwe borsten voelden ook niet 'borstachtig' aan en er zaten bobbels in." Volgens de huisarts was er

niets aan de hand. "Ik snapte er niets van, maar even later zat ik bij de psychiater. Misschien omdat ik eerder gezegd had dat ik al mijn hele leven somber was. Verder was ik helder. 'Mevrouw,' zei de psychiater, 'uw probleem zit tussen uw oren.' Hiervan en van de verkeerde borsten werd Thea pas echt

depressief. Zo erg dat de eerste zelfmoordplannen zich aandienen. Daar kreeg ze tranquillizers voor. Maar de laatste jaren kreeg Thea steeds meer last van pijn en vermoeidheid. Dagenlang bleef ze soms in bed. "Ik weet zeker dat die siliconen jaren achter elkaar vrijspel hebben gehad. Dat voel je. Steeds meer merkte ik dat de aantasting van mijn lijf doorging. Totdat er een controle kwam. Eindelijk werden mijn prothesen vorig jaar verwijderd. "Maar de klachten én mijn verlangen naar echte borsten bleven. Verder ben ik ontzettend moe en ben ik de laatste tijd zo neerslachtig, dat ik de euthanasiedocumentatie van De Einder binnen handbereik heb. Pas geleden stond ik op het punt om al mijn opgespaarde slaappillen, valium, seroxat, met een fles wijn weg te slik-

Foto's: Erik Kottier.

ken." Thea pleegde net geen zelfmoord. "Ik zag ineens mijn familie voor me. Maar die rot implantaten hebben mijn leven verknald."

'Siliconenziekte'

Of vrouwen nu pijn lijden of niet, eerst moet er een hard wetenschappelijk bewijs komen dat ze ook pijn lijden. Vandaar dat het onwrikbare meerderheidsstandpunt nog altijd luidt dat de 'siliconenklachten' net zo goed wél als niet (impliciet) met andere gezondheidsklachten kunnen samenhangen. Met andere woorden: de lijfelijke en wellicht psychische pijn die voor siliconenvrouwen zonneklaar veroorzaakt wordt door de implantaten bestaat niet, doodgewoon omdat die wetenschappelijk niet bestaat. "Het lijkt soms net of de 'siliconenziekte' wordt genegeerd, of zelfs een beetje weggelachen," zegt dr. R. Vermeulen, gynaecoloog en onderzoeker. Multinationals als Mentor, Inamed en veel plastisch/esthetisch chirurgen

implantaten beschikken."

Ander onderzoek laat zien dat geïmplanteerde vrouwen significant vaker specialisten moeten consulteren. Ze moeten ook viermaal zo vaak naar het ziekenhuis. En hoewel tweederde van de vrouwen met prothesen zei zich goed te voelen, bleek de helft drager van een chronische ziekte te zijn.

Het National Cancer Institute in de VS stelt dat vrouwen met borstimplantaten twee keer zoveel kans hebben om aan hersenkanker te sterven. Ze lopen driemaal zoveel risico op longkanker als vrouwen die andere plastisch chirurgische ingrepen hebben ondergaan.

Ingebeelde lelijkheid

Niet alle mensen zijn esthetisch maakbaar. Er bestaat een groep patiënten van circa vijf procent die maar al te graag door esthetische ingrepen zouden worden geholpen, maar daar niet voor in aanmerking komen. Deze patiënten (dikwijls vrouwen in de menopauze)

geest heeft vastgenageld wordt de puist steeds groter en is hij tenslotte helemaal lelijk." Na voortdurende waarneming van zijn spiegelbeeld en gesprek met de (gefingeerde) ander kiest hij uiteindelijk voor het sociale isolement. Dan ontstaat een existentieel gevaar. "Want", zo concludeert Bouwman, "een dergelijk proces brengt zelfmoord erg dichtbij." Onderzoek toont aan dat vooral de combinatie van BDD mét een depressie kan oplopen tot 40 procent suïcidepogingen. De ontevredenheid met het uiterlijk leidt vaak tot een verzoek om correctieve chirurgie. Kabela: "Maar dat is voor BDD-ers géén effectieve behandeling." Bouman stelt dat BDD-ers grote kans lopen tussen de wal en het schip raken. "Huisartsen zouden een verzoek van deze groep moeten onderkennen." Maar dat gebeurt niet. Onderzoek van het ministerie van VWS wees uit dat huisartsen de helft van hun patiënten met psychische klachten met een slaap- of kalmeringsmiddel naar huis sturen. Van doorverwijzing naar de geestelijke gezondheidszorg is nauwelijks sprake. Als er al besloten wordt voor een consult bij een psychiater of psycholoog, zal menig BDD-er juist vanuit een verlangen naar een snelle chirurgische ingreep, rechtstreeks op de esthetische kliniek afstevnen. Daar wachten de volgende frustraties hem op. De esthetisch chirurg wil normale klanten.

Vaker zelfmoord

Maar ook bij deze 'normale' klanten is op het psychologisch succes wat af te dingen. Naast de 90 procent van de vrouwen zich direct na de implantatie tevreden voelt en weer vitaal, toont ander onderzoek juist aan dat de scores op 'geestelijke gezondheid' en 'levenskwaliteit' twee jaar na de operatie een stuk lager waren dan net na de implantatie. Ook het National Cancer Institute in de VS concludeerde in zijn onderzoek van 2001 dat 'vrouwen met borstimplantaten significant vaker zelfmoord plegen dan vrouwen die geen prothesen dragen'. Het aantal vrouwen met implantaten dat zichzelf het leven benam is zelfs vier keer zo hoog als het aantal vrouwen dat geen prothese meer draagt. De suïdale vrouwen droegen hun implantaten

'Als de vollere boezem hun problemen niet oplost, raken ze in een depressie'

koesteren liever het quasi-wetenschappelijk oordeel van 'geen effect': Bij 'siliconenvrouwen' is géén (significante) sprake van weefselaandoeningen, kanker, of neurologische kwetsuren. "Veel te star!", vindt Vermeulen. "Van de vrouwen met siliconenprothesen die ik beroepshalve ken, bleken er maar liefst 90 procent implantaten te dragen, die tijdens de borstoperatie al lek waren, en dus al eerder stuk." "Bovendien," zo vult dr. D. Zuckerman van het National Center for Policy Research in Washington aan, "wordt de langetermijnwerking van siliconenprothesen genegeerd. En dat kan natuurlijk niet. De meeste vrouwen met implantaten van meer dan tien jaar oud, gaan - zonder dat ze het weten - met minstens een gescheurde prothese door het leven. Vrouwen die lekkende implantaten dragen lopen meer kans op de reumatische aandoening fibromyalgie en andere kwetsuur, dan vrouwen die over intacte

lijden aan Body Dysmorphic Disorder (BDD), ofwel ingebeelde lelijkheid. Mensen met BDD ontwikkelen een dusdanige obsessie met hun lijfelijke verschijning, dat het hun hele leven gaat beheersen, van 'spiegelobsessie' tot het zich verstoppert en afzonderen. "Die mensen hebben", zegt ex-psychiater prof. M. Kabela van het Kennemer Gasthuis Haarlem "een heel onjuiste zelfinterpretatie. Ze ervaren zichzelf als afstotelijk." In theorie zouden BDD-ers moeiteloos voor esthetische chirurgie in aanmerking komen. Want de patiënten vinden zelf dat ze lijden aan lichamelijke lelijkheid. In werkelijkheid gaat het hier om psychische problematiek. Klinisch psycholoog dr. Th. Bouman (RUG): "Als een potentieel BDD-patiënt in de spiegel een rood pukkeltje ziet, kan dat een heel juiste waarneming zijn. Daarna kan hij in moeilijkheden komen. Nadat de man met het puistje in zijn 'verworven' denkpatroon van zijn

al acht jaar of meer. Het hoge percentage zelfmoorden schrijven de onderzoekers toe aan het lage zelfbeeld, dat bij mensen met zelfmoordpogingen vaak een rol speelt. Die zelfonderschatting van de vrouwen wordt dikwijls nog eens versterkt als ze de gewenste prothese-effecten onvoldoende vinden, of omdat de implantaten andere problemen geven. Prof. Cooper uit Manchester: "Onzekere vrouwen die hun borsten laten vergroten zullen relatief zeer teleurgesteld zijn als het resultaat tegenvalt. Als de beoogde vollere boezem hun problemen niet oplost, raken ze in een depressie."

Lage zelfwaardering

Niet over het percentage zelfmoorden onder vrouwen met implantaten, wél over de oorzaken wordt verschillend gedacht.

Begin 2003 werd het onderzoek van de

Nederlandse epidemiologe dr. Nicole Koot in samenwerking met het Karolinska Instituut in Stockholm in het *British Medical Science* gepubliceerd. Hun onderzoek maakte duidelijk dat driemaal zoveel vrouwen met siliconen-implantaten zelfmoord hadden gepleegd als vrouwen die geen prothesen hadden laten inbrengen. Eenzelfde beeld kwam naar voren uit onderzoek in Finland, later in 2003 door dr. J. McLaughlin van het International Epidemiology Institute in Rockville. Andermaal bleek dat vrouwen die in de afgelopen dertig jaar siliconenimplantaten hadden laten inbrengen driemaal zo vaak zelfmoord pleegden als vrouwen uit de totale populatie.

McLaughlin zag aanvankelijk een link tussen implantatie en zelfmoord, want wel degelijk 'bestaat er onderzoek waaruit zou blijken dat het kwesies van de-

pressies, angst en een lage zelfwaardering zijn die vrouwen met implantaten in eerste instantie kunnen onderdrukken, om vervolgens alsnog met suïcide te eindigen. Maar ook is het mogelijk dat er pre-implantale psychopathologie aan de zelfmoord ten grondslag ligt'. Volgens prof. J. Klesmer, professor psychiatrie in New York, heeft zelfmoord meer met het bestaan van psychopathologische trekken te maken, dan dat deze volgt op borstimplantatie. Die mening wordt door ander onderzoek bevestigd. Zo blijkt uit Japans onderzoek (1998) dat 48 procent van degenen die een esthetische operatie willen al een psychiatrische stoornis hadden.

Andere correcties

Volgens Zuckerman kunnen pathologische componenten niet de enige variabelen zijn waaruit zelfmoord voortvloeit. Want waarom plegen mensen met esthetische correcties aan andere lichaamsdelen (facelifts, haarimplantaties) dan significant minder zelfmoord dan vrouwen met siliconenborsten? Zuckerman: "De door het noodlot gedreven vrouwen weten zich dikwijls door aandoeningen gepijnigd. Ze voelen vaak chronische pijnen, ontstaan door implantaatlekkage. Daarnaast kan ook de wanhoop die ontstaat bij het kapotgaan van een implantaat, plús het besef van de gedupeerde vrouw dat de siliconen door het lichaam gaan zwerven een drijfveer zijn waaruit zelfmoord kan worden verklaard; beter wellicht dan uit psychopathologische trekken." Dat neemt niet weg, suggereert Koot van het Zweeds zelfmoordonderzoek, dat chirurgen zich al vóór de operatie met een psychiater in verbinding moeten stellen. Dat komt de selectie van psychiatrische patiënten en BDD-patiënten ten goede. Conclusie: Een borstoperatie van psychisch labiele vrouwen is vaak geen afdoende oorzaak voor zelfmoord. Daarentegen worden vrouwen in psychische zin ook niet gelukkiger van een borstimplantatie. Zeker op langere termijn niet. |

de **HUMANIST**

Ook op internet: www.humanist.nl

'Het **leven** krijg je er nooit meer mee

Hoe gaan mensen om met dieren? In de eerste

aflevering van deze nieuwe rubriek aandacht voor preparateur Wim Phaff. 'Natuurlijk zijn wij verder geëvolueerd dan gewervelde dieren, maar onder onze huid zie je hetzelfde.'

"Ik ben opgegroeid in Azië en Afrika. In elke nieuwe woonplaats nam mijn vader me mee naar een museum, zodat ik wist welke dieren er leefden. Hij liet me ook rupsen verzamelen, het was mijn taak om de kweekkastjes te verzorgen. De rupsen werden poppen, de poppen vlinders, en dan hielden we één koppeltje voor de collectie. De rest zetten we terug in de natuur. Die collectie hebben we uiteindelijk aan een Nederlands museum geschonken. Als zeventienjarige kwam ik naar Zeeland en ging ik op zoek naar een Zeeuws natuurmuseum, maar tot mijn verbazing was dat er niet.

Ik was ook verbaasd over de hoeveelheid dode dieren die ik hier zag. Tegelijk vond ik het zonde om ze te laten liggen. Op een dag ging ik na school vissen en op de terugweg zag ik een waterhoentje langs de weg liggen. Het was net tevoren tegen een auto gevlogen. Uit nieuwsgierigheid heb ik het ter plekke van de kop ontdaan en die gevild omdat ik - toen al - gefascineerd was door de vorm en constructie van schedels. Ik moest wel wat overwinnen; het was een levend gewerveld dier geweest, dat staat toch dicht bij je dan een insect. Dat was de eerste stap naar het opzetten van gewervelde dieren. De eerste jaren

was het resultaat niet zo best, maar gaandeweg leerde ik hoe je moet prepareren. Sindsdien werk ik in opdracht voor musea, scholen en particulieren.

Mensen komen hier met een dood dier dat ze gevonden hebben. Dat neemt nog steeds toe en wat gevonden wordt is nog maar het topje van de ijsberg. Valken, eenden, konijnen, hazen, noem maar op. Vogels die te pletter vliegen tegen een glazen geluidswal, een windscherm in de achtertuin, een hoogspanningsmast. Verkeersslachtoffers, slachtoffers van stookolie.

Die mensen hebben zo'n dier niet zelf gedood, want er zijn strenge regels. Je moet de vondst melden bij het politiebureau, alles wordt geregistreerd. Daar is een heel systeem voor. Elke preparateur van beschermde dieren heeft een vergunning en alle dieren die je opzet zitten ook in dat systeem. Als ik ook maar een beetje twijfel of het dier illegaal gedood is, neem ik contact op met de AID (Algemene Inspectie Dienst) of politie en wordt het uitgezocht. En terecht, want er sterven al te veel dieren. Als ik mocht kiezen zag ik liever een visarend in vrije vlucht dan hier op mijn werktafel. Ze zijn toch het mooist als ze leven. En je kunt nog zo vakkundig prepareren, het leven krijg je er nooit meer in terug.

Daarom doe ik ook geen honden of katten. Er komen hier wel eens mensen huilend aan de deur met hun overleden poes. Eigenlijk willen ze dat dier een beetje bij zich houden. Maar ik wil niet verdienen aan andermans verdriet. Ik haal ook niet graag een dier dat iemand door en door kent, uit elkaar. Bovendien is het bijna niet te doen om het karakter weer te geven. Wie zelf een kat of een hond heeft, weet hoe veel verschillende gezichtsuitdrukkingen zo'n dier kan hebben. De stand van de oren, de rimpelels in de snuit, de blik in de ogen... Wat ik wél doe, is vragen of ik aan de hand van foto's een bronzen beeldje mag maken. Dat is goedkoper en het blijft mooi. Want een geprepareerd dier

'Ik zie liever een visarend in vrije vlucht dan hier op mijn werktafel'

terug

Foto: Dominique de Jong

kun je op den duur ook kaal aaien. Ik heb er een keer een geprepareerd, maar naar mijn gevoel werd het een soort karikatuur. De eigenaar was er blij mee. Ik niet. Nee, ik wil daar geen geld mee verdienen.

Voor mijn werk geldt letterlijk: de een zijn dood is de ander zijn brood. De natuur is toch ook een en al recycling? Alles wat leeft gaat een keer dood. Als een konijn sterft pikken de meeuwen ervan, de kevertjes eten de restjes op die de meeuwen over laten en de motten het vel. Niks gaat verloren en zo hoort het. Ik gebruik zelf alleen de 'jas' van het dier en, afhankelijk van de soort, het stuk schedel waar de snavel aan zit of de teenbotjes waaraan de nagels zitten. De rest gaat naar een afvalbedrijf waar het heel sterk verhit wordt. Wat dan overblijft wordt gebruikt om diervoeders van te maken. Prepareren is dus niets anders dan hergebruiken. En het is zo oud als de mensheid. We ontdekten in de oertijd al dat je een huid kunt looien voor een jas.

Er zijn natuurlijk ook vormen van prepareren waarbij je wel het hele dier uit die cyclus haalt. Bij insecten bijvoorbeeld, of een dier op sterk water. Maar het aantal is verwaarloosbaar, niet eens in promillen uit te drukken. Bovendien heeft dat een educatief doel: het gaat naar scholen en musea.

Dat is ook waarom ik dit doe. Nou ja, deels. Voor een deel is het de uitda-

ging om een dier zo mooi mogelijk in een houding te zetten. Al zet je tien kerkuilen op, elk dier heeft een ander verenkleed, andere verwondingen die je onzichtbaar moet maken, een opdrachtgever waar je rekening mee moet houden... Daar zijn voor mij wel grenzen aan. In Amerika is een soort rage ontstaan, *novelty taxidermy*. Dan zetten ze bijvoorbeeld twee eekhoorns met bokshandschoenen aan in een boksring. Zo'n opdracht zou ik nooit aannemen. Je maakt zo'n dier belachelijk, dat is respectloos en bovendien niet leerzaam. Ik ben hieraan begonnen uit liefde voor de natuur. Daarom werk ik graag voor musea en scholen. Als mensen een opgezet dier zien, worden ze misschien nieuwsgierig naar het levende dier. En ergens hoop ik dat ze zich dan iets bewuster worden van de invloed die onze ontwikkeling heeft op de natuur.

Natuurlijk zijn wij verder geëvolueerd dan gewervelde dieren, maar onder onze huid zie je hetzelfde. In Duitsland heeft iemand 'plastinatie' ontdekt; een manier van prepareren waarbij je alle weefsels fixeert met een hars. Zijn modellen worden vooral gebruikt door studenten biologie en geneeskunde, maar soms ook tentoongesteld. Dan zie je letterlijk een dier staan zonder vel, of in schijfjes, of alleen de bloedvaten. Heel leerzaam. Zo heeft hij ook mensen geprepareerd. Met hun toestemming natuurlijk. Als je je als donor beschikbaar stelt voor de wetenschap wordt er ook in je gesneden.

Grafschrift voor een natuurhistorisch conservator

"Dode weefsels conserveert men in formaline, vermengd (tegen de krimp) met een scheutje glycerine."

Ook had hij zijn studenten gedoceerd: "Levende weefsels worden met alcohol geconserveerd"

Dus staat hij nu, met fles en glas, te kijk in dee'z vitrine.

Wim Phaff

En in Engeland staat ergens in een museumzaal een preparateur tussen dieren die hij zelf heeft opgezet. Dood ja. Het is even wennen misschien, maar ik vind het prima. Alleen, als hier een mevrouw aan de deur zou staan met het lichaam van haar man, de papieren erbij waarop hij toestemming geeft, dan zou ik hem toch niet prepareren. Om dezelfde reden als bij een hond of kat. Want zoals ik al zei: ik doe mijn uiterste best ze zo natuurgetrouw mogelijk te prepareren, maar het is me nog nooit gelukt om het leven er weer in te krijgen."

Dominee Jacob Korf:

'Ik ben ook een humanist'

NIEK LANGEWEG Dominee Jacob Korf is voorzitter van de Haagse Raad voor Levensbeschouwingen en Religies, waarbij ook het Humanistisch Verbond is aangesloten. De dialoog met vertegenwoordigers van andere levensbeschouwingen is voor Korf 'een voorwaarde om te kunnen omgaan met de diversiteit aan levensbeschouwingen in onze samenleving'.

Vlak na de oprichting van het Humanistisch Verbond, in 1946, reageerden vrijwel alle kerkelijke groeperingen afwijzend op deze georganiseerde buitenkerkelijkheid. In 'De geschiedenis van het Humanistisch Verbond 1946-1986' beschrijven Tjeerd Flokstra en Sjoerd Wieling de weerstand die binnen de kerken leefde tegen wat de christelijke dogmatici 'de leugen der goddeloosheid' noemden.

Nu, bijna zestig jaar later schrikken weinigen er voor terug om de overeenkomsten tussen de eigen levenshouding en de humanistische te benoemen.

Overall in Nederland bestaan raden voor levensbeschouwingen en religies waar-

Religies (HRLR). Deze raad is in 1995 opgericht om het contact tussen de verschillende religies en levensbeschouwingen te bevorderen. Het voeren van een dialoog en het samenwerken met vertegenwoordigers van andere religies en levensbeschouwingen is geen vrijblijvende exercitie, aldus Korf, maar het levert wel wat op.

Zachtere beeldvorming

Als je serieus met elkaar wilt samenwerken, zul je elkaar de ruimte moeten geven: je moet goed naar elkaar luisteren en elkaar serieus nemen. Dat heeft volgens Korf in ieder geval twee effecten: enerzijds blijkt tijdens de dialoog dat

je herformuleren en toelichten. Dat kweekt inzicht en begrip. Zo werd voor mij het karakter van het hindoeïsme veel duidelijker en daardoor begrijpelijker toen een pandit mij uitlegde dat de verschillende goden manifestaties zijn van de verschillende aspecten van de ene God. Ik heb het gevoel dat we daarvoor dichterbij elkaar komen te staan."

Wanneer vertegenwoordigers van verschillende levensbeschouwingen echt voor elkaars visies openstaan, stimuleert dat tot nadere kennismaking en zelfs tot nieuwsgierigheid naar elkaars meningen en tradities. Volgens dominee Korf kan dat tot interessante initiatieven leiden: "Zo hebben een dominee en een imam die deelnemen aan de HRLR, tijdens een gebedsbijeenkomst aan het begin van de tweede Golfoorlog, met elkaar afgesproken om met enige regelmaat preken uit te wisselen en aan de hand daarvan verder te praten over de eigen aannames, visies en overtuigingen. De gesprekken die daarop volgen, geven de gelegenheid om meer gedetailleerd te kijken naar de concrete manier waarop onderwerpen binnen de verschillende tradities worden ervaren en uitgewerkt. Ik vind dat een zeer spannende opzet en ik zal me binnenkort graag aansluiten bij dat initiatief."

Elkaar bekeren

De andere kant van het voeren van een dialoog met vertegenwoordigers van andere levensovertuigingen is dat het nogal confronterend kan zijn. Korf: "Ik geniet ervan als mensen vanuit hun eigen opvattingen en perspectief reageren op wat ik zeg: juist dat maakt de dialoog mogelijk. Maar dat betekent tegelijkertijd dat je jezelf voortdurend bestoot met de vraag: hoe zit dat bij mij? Deelnemen aan een dialoog over levensbeschouwingen houdt per definitie in dat je voortdurend bevraagd wordt op je eigen uitgangspunten. Een voorwaarde voor het welslagen van die dialoog is dat je niet het vooropgezette doel hebt dat je elkaar wilt bekeren. Maar zelfs dan is het spannend en je moet er wel toe bereid zijn. Aan de andere kant: als je echt overtuigd bent van je eigen uitgangspunten, moeten die wel tegen een

'Je eigen uitgangspunten moeten wel tegen een stootje kunnen'

aan humanisten als vanzelfsprekend deelnemen. De wijze waarop naar het Humanistisch Verbond wordt gekeken, typeert de nieuwe tijdgeest: verschillende overtuigingen zetten zich niet meer tegen elkaar af, maar zoeken elkaar juist op, in een poging elkaar te begrijpen. Jacob Korf, predikant van de Duinzichtkerk en de Vredeskapel in Den Haag, is sinds 2002 voorzitter van de Haagse Raad voor Levensbeschouwingen en

er volop overeenkomsten en raakvlakken zijn tussen verschillende tradities, terwijl anderzijds de vragen die je elkaar stelt ook als confronterend kunnen worden ervaren.

Korf: "In het ontmoetingsplatform kom je met elkaar in gesprek en het is mijn ervaring dat de beeldvorming daardoor zachter wordt. Andere visies en overtuigingen krijgen een gezicht en tijdens het gesprek dat je met elkaar voert, kun

Haagse Raad voor Levensbeschouwingen en Religies

De Haagse Raad voor Levensbeschouwingen en Religies (HRLR) is in 1995 opgericht om de samenwerking te bevorderen tussen levensbeschouwelijke en religieuze organisaties. De samenwerkende organisaties willen onder andere religieuze en levensbeschouwelijke tolerantie bevorderen, voor elkaars belangen opkomen en gezamenlijke activiteiten organiseren. Ook treden de aangesloten organisaties via de HRLR gezamenlijk in contact met overheidsinstanties en maatschappelijke organisaties.

De HRLR heeft drie werkgroepen: geestelijke verzorging, levensbeschouwelijk onderwijs en de Prinsjesdagcommissie. Deze laatste organiseert de officiële, jaarlijkse interlevensbeschouwelijke bezinningsbijeenkomst op Prinsjesdag.

In de HRLR hebben zitting:

Baha'i-gemeenschap • Brahma Kumari • Haagse Gemeenschap van Kerken • Humanistisch Verbond • Liberaal Joodse Gemeente • Soefi-beweging • Stichting Arya-Samaj-Platform • Stichting Haags Islamitisch Platform • Stichting Sanatan-Platform

stootje kunnen.”

Het deelnemen aan de dialoog binnen de Haagse Raad voor Levensbeschouwingen en Religies heeft invloed op hoe Jacob Korf denkt over religies en levensbeschouwingen: “Ik word voortdurend geconfronteerd met het eenvoudige feit dat mensen fundamenteel verschillend over de wereld denken. Dat dwingt mij telkens in de situatie waarin ik mij moet afvragen: kan ik de ander begrijpen, weet ik waar die ander vanuit gaat? Alles wordt een vraagteken en dat is niet altijd eenvoudig. Ik zie het in ieder geval als de uitdaging van onze tijd.”

Slaaf van God

Ook het Humanistisch Verbond is vertegenwoordigd in de HRLR. De verhouding tussen het in feite non-theïstische humanisme (het definieert zelf eenvoudigweg geen godsbeeld) en de theïstische religies is in de loop van de decennia volgens Korf wel veranderd: “Ik kende het humanisme vroeger uitsluitend door wat ik de antigeluiden noem. Ik kan me herinneren hoe humanisten zich zo’n dertig jaar geleden vooral profileerden door het geloven categorisch af te wijzen en aan andere mensen uit te leggen hoe zij zich uit de kerk konden uitschrijven. Maar onlangs las ik het programma van Modern Be-raad, de religieus humanisten in Den

nist. Maar ‘humaan zijn’ is een terminologie die mij meer aanspreekt.”

Voor Jacob Korf staat de acceptatie van een godsbeeld niet op gespannen voet met de aanname dat een mens een eigen verantwoordelijkheid heeft en eigen keuzes kan maken. “Ik ben een mens en maak eigen keuzes. Ik zie het zo: God gaat een relatie met mij aan en daar geef ik me aan over, maar dat wil niet zeggen dat de mens een slaaf van God is. Reli-

aangaat met een levensovertuiging moet niet al te vrij zijn. Het is juist goed om je te verbinden, om je te committeren aan je overtuiging. Ik heb de indruk dat mensen zich graag relateren aan een gedachtegoed. Misschien zou het wel goed zijn voor het Humanistisch Verbond als het meer *commitment* vraagt van zijn leden.”

Oefening in menswording

Voor Korf zelf geldt in ieder geval dat hij zich volledig wil overgeven aan zijn levensovertuiging. “Ik wil niet een beetje liefhebben, maar ik wil me er helemaal aan binden en me geven en het is mijn ervaring dat het wederzijds is. Zoals Friedrich Hebbel schreef: de mens wil bruto bemind worden, met heel zijn hebben en houden. Ik ervaar dat ik door God bruto bemind word. Mijn godsbeeld is dat van Jezus Christus. Jezus heeft vertrouwd op een God die wil af dalen tot de diepste diepten waar mensen zijn. Wat Paulus schreef, spreekt tot mijn verbeelding: *het zwakke van God is sterker dan de mensen*.”

Een onlosmakelijk onderdeel van zijn levensovertuiging is voor Korf de liturgie: “Ik kan niet leven zonder een kring van mensen waarvan ik deel uitmaak en waarmee ik dezelfde uitgangspunten voor het geloof delen kan. Voor mij is de liturgie, met de gezamenlijke rituelen en het gezamenlijke lezen uiterst belangrijk. Niet alleen als voorganger, ook als gelovige voel ik dat; het is een oefening in menswording. De liturgie maakt dat ik me geborgen voel, het is een uitdaging. Het geeft me een gevoel van verantwoordelijkheid.”

Voor Jacob Korf is de christelijke religie een middel om het geloof in Jezus te communiceren: “Meer kan en mag het niet zijn. Eens zal geloven in God niet meer nodig zijn. Het visioen in het laatste bijbelboek, Openbaring, is dat God bij de mensen zal zijn. Alle kerken, synagogen, tempels en moskeeën staan dan leeg. In het koorraam van onze Duinzichtkerk is dat weergegeven. Je zou dus kunnen zeggen dat de beste religie zichzelf uiteindelijk op kan heffen.” Hij haast zich om erbij te zeggen: “Maar zo ver zijn we nog niet.”

‘Thema’s waarmee sommige humanisten zich bezighouden zouden zo in onze kerk passen’

Haag; als ik de thema’s lees waar zij zich mee bezighouden, denk ik: dat zou zo bij ons in de kerk passen.”

Wanneer het humanisme niet verward wordt met atheïsme, maar gezien wordt als een beweging die de mens aanspreekt op zijn eigen verantwoordelijkheid en op zijn groeikracht, dan voelt Korf zich verwant met de humanistische visie: “Humanisme is voor mij: mens worden, groeien, zelf nadenken en zorgvuldig handelen volgens je verantwoordelijkheid. Maar het betekent ook je overgeven aan liefde, gevoel voor schoonheid en saamhorigheid, wat mij betreft. In die zin ben ik ook een huma-

nie is voor mij een relatie, een dialoog. Door de eeuwen heen is er een proces zichtbaar waarin de kerk geen doel meer op zichzelf is, maar een middel is geworden. Je zou kunnen spreken van een proces van humanisering, waarbij het eigen geweten en het belang van zelf denken toenamen.”

Overigens zijn niet alle begrippen die humanisten hoog in het vaandel dragen, voor Korf vanzelfsprekend: “Een begrip als ‘vrijheid’ klinkt weliswaar aardig, maar dat zegt mij nog te weinig. Dat woord kan ook gebruikt worden in de betekenis van ‘vrijblijvendheid’, en daar hou ik niet zo van. De relatie die je

DE BEZIELING

Antje Bömer (65) is actief bij Humanitas en het Humanistisch Verbond Noordwest-Veluwe. Zij begeleidt cursussen 'Praten over de dood' en geeft steun bij rouwverwerking.

De dood écht bespreekbaar maken

"Ik ben vijftien jaar schoonheidsspecialiste geweest. Het meest interessant vond ik altijd wat mensen te vertellen hadden. Als ze een probleem hebben gaan mensen naar de kapper, de schoonheidsspecialiste, of ze kopen een nieuwe jurk om zich beter te voelen. Ik heb een zintuig om die problemen te signaleren en daar wilde ik na mijn werkzame leven iets mee doen.

Als vrijwilliger wil ik rechtstreeks met mensen te maken hebben die steun nodig hebben. Ik geef steun aan mensen bij verlies en rouwverwerking. En ik geef een á twee keer per jaar de cursus 'Praten over de dood', die gedragen wordt door Humanitas, het Humanistisch Verbond en uitvaartvereniging Yarden. Zelf heb ik ook te maken gehad met verlies. Daar heb ik me heel eenzaam in gevoeld en dat heeft acht jaar geduurd. In de cursus gaat het niet om rouwverwerking. Hij is meer bedoeld voor mensen die willen weten hoe anderen over onderwerpen denken die met de dood hebben te maken. Het is fijn om je gedachten te slijpen aan de verhalen van anderen. De acht tot twaalf deelnemers mogen hun verhaal doen en de afspraak is dat anderen dat niet onderbreken met 'ja maar...'. Hun verhaal moet veilig zijn. Zo ontstaat er ook een bijzondere band. Als iemand het zwaar krijgt staat een van de anderen op om water te halen of slaat een arm om de ander heen. Dat is voor mij het grootste compliment: dat mensen naar elkaar omkijken.

In de cursus leid ik de gesprekken en houd ik mijzelf verder op de achtergrond. Als aanleiding voor het gesprek gebruik ik vaak actuele berichtgeving, bijvoorbeeld over euthanasie. Toen ik in 2000 met de cursus begon zag ik er een beetje tegenop; ik dacht dat ik van alles aan de avonden moest doen, maar nu

weet ik dat veel vanzelf gaat. Ik ben het meest actief met het volgen van het gesprek en zorg dat iedereen aan bod komt. Aan de hand van een cursusboek behandelen we zes thema's, zoals de dood in onze samenleving, euthanasie en stervensbegeleiding, levensbeschouwing en de dood en uitvaartregelingen. Voor sommige thema's nodigen we een deskundige uit, bijvoorbeeld iemand die iets vertelt over orgaandonatie.

De deelnemers zijn van alle leeftijden en hebben een verschillende achtergrond. Zo was er iemand die de opleiding uitvaartverzorging had afgerond, maar daarin de menselijke kant miste. Het praten en luisteren was daarin te weinig aan de orde gekomen. Veel indruk heeft een deelnemer gemaakt met een ongeneeslijke vorm van kanker. Ik heb goed overwogen of hij wel aan de cursus mee kon doen. Hij bleek een goed voorbeeld van wat we met de cursus willen: de dood écht bespreekbaar maken.

Maar er moet ook gelachen worden. Ik ga niet op mijn kop staan, maar probeer wel een grapje te maken zodat het ijs breekt.

Naast al dit 'hoofdwerk' doe ik, naast sporten, aan tuinieren. Met mijn vieze handen stop ik dan alle problemen onder de grond.

De dood hoort bij het leven, maar daar doen we nog te ingewikkeld over. Het is belangrijk dat mensen nadenken over uitvaart, zich afvragen wat ze wensen. Ik heb altijd een fascinatie voor de dood gehad. Ik leef intensief, denk intens na. Bij de maaltijd was ik als kind altijd al blij dat we allemaal gezellig bij elkaar zaten. Mijn vader zei dan: 'we zitten hier om te eten', maar ik wilde méér, ik wilde praten.

Josephine Krikke

Max Pam

De berg Tábor

Op vakantie in Tsjechië reden wij door een gehucht dat Jeruzalem heette. Op zichzelf niets bijzonders, want overal ter wereld heb je steden en dorpen met bijbelse namen. Maar even verderop ging mij vaag een licht op, toen wij een stad naderden die naar de naam Tábor luisterde. De Schrift is bepaald geen boek dat ik overal paraat heb, maar bergen in de bijbel hebben om de een of andere reden altijd veel indruk op mij gemaakt. Was Tabor niet de berg die door Jezus werd beklommen, toen hij met drie leerlingen op weg was naar Jeruzalem? Eenmaal boven ging Jezus in gebed, waarna hij tot bekering kwam.

Maar dit Tábor ligt niet in Israël, maar in Bohemen. Wel ligt het boven op een berg. Je kunt duidelijk zien dat het Tsjechische Tábor ooit een vestingstad is geweest, al staan aan de zuidelijk buitenring van die troosteloze flatge-

van Tábor en werden sindsdien de Taborieten genoemd. Een gangenstelsel, soms drie verdiepingen hoog, fungeerde als verdedigstelsel en vluchtroute.

De Taborieten waren over het algemeen eenvoudige boeren; je zou ze nu de heffe des volks noemen. Hun filosofie, of beter hun theologie, viel daarentegen op door een even principiële als radicale eenvoud: iedereen was gelijk! Onderwijs moest ervoor zorgen dat iedereen ook begreep waarom iedereen gelijk was. Het sprak vanzelf dat de Taborieten met dit gedachtegoed zowel in botsing kwamen met de officiële kerk als met de adel, en in 1434 werden zij al weer vernietigend verslagen. Als het stadje Tábor in de loop der eeuwen niet alle aanslagen, branden en oorlogen had overleefd, dan was de Taboristische voetnoot misschien helemaal uit de geschiedenis verdwenen.

'Hoe lang duurt het voordat de vrucht van Oost-Europa weer een smakelijk hapje wordt?'

bouwen waarop de voormalig communistische architectuur het patent had. Veel grijs beton in slechte staat, de was hangend over piepkleine balkonnetjes. Deprimerend, maar het kasteel en het oude centrum van de stad, die beide onder monumentenzorg vallen, zijn de moeite waard voor wie geïnteresseerd is in de geschiedenis van de Middeleeuwen. Tábor werd in 1420 gesticht door de volgelingen van Jan Hus, de geestelijke die nog voor Luther in opstand kwam tegen de misbruiken van de katholieke kerk. Hus werd als een ketter verbrand, maar de Hussisten gingen in het verzet. De meest radicalen onder hen stichtten de vesting

Het is verleidelijk om de Taborieten met hun strenge gelijkheidsfilosofie als de eerste communisten te zien. In hun korte bestaan leefden zij in feite in commune. Hun gemeenschap was egalitair en tenslotte ook ontdaan van elke werkelijkheidszin. Al snel kwamen er strenge straffen om de praktijk van hun filosofie in stand te houden. In hun principiële houding waren zij zeer fanatiek en onverdraagzaam.

Wie het huidige Tábor in dit licht bekijkt, ziet een vrucht die uit drie delen bestaat. Het binnenste deel is een

SPREKEND SPREKEND **SPREKEND** lezers aan het woord

**Marten Froma (30) uit Groningen,
vader van twee kinderen en fotograaf,
leest sinds 1994 de *Humanist*.**

Mooiste film

Van 'La vita è bella' was ik erg onder de indruk. De combinatie van tragiek en komedie is bijzonder. De hoofdrolspeler, een joodse man die wordt gedeporteerd, is als een echt mens neergezet, inclusief zijn waardigheid en vrolijkheid. Dat maakt het verhaal nog schrijnender dan wanneer je alleen een triest figuur zou zien.

Bewondering voor

Nu ik twee kinderen heb, 2 en 3 jaar oud, besef ik wat voor een zware en lastige taak opvoeden is. Dat geeft mijn relatie met mijn ouders een nieuwe dimensie. Zij hebben in hun opvoeding altijd voor mij klaargestaan en geprobeerd het beste in mij naar boven te halen.

Geniet van

Hoewel het nog maar weinig voorkomt, kan ik echt genieten van alleen zijn. Even niet meedraaien in de dagelijkse drukte, maar reflecteren.

Moeilijkste beslissing ooit

Uit de voetsporen van mijn vader treden was een belangrijke beslissing. Hij was onbewust een voorbeeld voor me. Dat loslaten begon met het staken van mijn HEAO-studie. En drie jaar geleden heb ik mijn werk als consultant opgegeven om fotograaf te worden. Ik maak nu meer keuzes op gevoel, in plaats van dat ik 'verstandig kies'.

Humanisme betekent voor mij

De samenleving is het uitgangspunt, niet een hogere macht. Ik wil mezelf ontwikkelen op deze planeet, maar anderen moeten dat ook kunnen. Ik kan alleen gelukkig zijn als mijn omgeving dat ook is.

(JK)

versteende pit, het middeleeuwse centrum waarin gangen en kerken getuigen van een gewelddadig verleden. Tegenwoordig vind je in de nauwe steegjes hier en daar wel een cafeetje, waar je met een paar andere verdwaalde toeristen een glas Tsjechisch bier kunt drinken.

Om dat centrum ligt een ring van verrot vruchtvlees, in de vorm van monsterlijke woonkazernes die gebouwd zijn onder het communisme. De sfeer is triest en je proeft de verkeerd begrepen bedoelingen, die uiteindelijk opnieuw hebben geleid tot een bijna middeleeuwse onverdraagzaamheid. In feite gaat het hier om wijken die op den duur moeten worden afgebroken, maar daar is voorlopig nog geen geld voor. Alles is hier kapot. 's Nachts is het donker, want de meest straatlantaarns doen het niet meer.

En ten slotte is er aan de buitenkant van de stad een jonge schil. Die wordt momenteel aangelegd en bestaat uit zo'n Amerikaanse *suburb* van *shoppingmalls*, bioscopen en parkeergarages. Hier ga je met je auto naar toe om in een keer alle boodschappen te doen. Gezellig is anders, maar zo'n wijk is wel een symbool van de moderne welvaart. Misschien dat u en ik er niet zouden willen wonen, maar voor veel Tsjechen is het een enorme stap vooruit. Het summum van moderniteit.

Hoe lang zal het duren voordat de vrucht van Oost-Europa weer een smakelijk hapje wordt? Geschat wordt dat er zeker een hele generatie overheen zal gaan, maar dat lijkt me rijkelijk optimistisch. De Taborieten zagen het licht en getuigden na hun openbaring van een ander leven, wat tegelijkertijd hun ondergang betekende. De communisten zagen het licht en creëerden arbeidersparadijzen waar de hel op aarde heerste. Het wachten is op politici die niet onmiddellijk het licht zien, maar de trein koel en zakelijk op de rails zetten. Zulke politici zijn in de Europese geschiedenis niet dik gezaaid.

Hivos-symposium over aidspreventie

Strijd tegen vooroorc

Homo's, drugsverslaafden, prostituees, - daar denken veel westerse mensen in eerste instantie aan als het om hiv-besmettingen gaat. De werkelijkheid is vaak anders. Om maar iets te noemen: niet alle mannen die seks hebben met andere mannen zijn homo's.

Twintig jaar geleden had de geschreven pers het nog over een 'exclusieve homoziekte'. Inmiddels leven wereldwijd 38 miljoen mensen (vrouwen, mannen en kinderen) met hiv-besmetting of aids. Sinds de eerste aidsdiagnose in 1981 zijn 20 miljoen mensen eraan gestorven. In zuidelijk Afrika zijn 25 miljoen mensen besmet, onder wie veel vrouwen en jonge meisjes. In Latijns-Amerika betreft het vooral mannen. Mannen die seks hebben met mannen (MSM) vormen naar ruwe schatting eenderde van de nieuwe hiv-geïnfekteerden in Latijns-Amerika. De term MSM werd zeven jaar geleden in het leven geroepen door de wereldgezondheidsorganisatie WHO en UNAIDS, van de Verenigde Naties. De genen die professioneel met aids bezig

AIDS and Hivos: WHY?' houdt. Hivos koos bewust voor de meervoudsvorm van homoseksualiteit als titel. "Onder *homosexualities* vallen alle varianten van de dominante heteroseksuele norm: biseksualiteit, transseksualiteit en alles wat verder mogelijk is," zegt Frans Mom (60), senior beleidsmedewerker bij Hivos.

Seksualiteit is een gigantisch taboe, weet Mom. "Je kunt alle ziektes van de wereld krijgen, daar valt mee te leven. Maar die koppeling van aids aan seksualiteit vormt een enorme barrière voor effectieve aids-preventie. Een Colombiaanse vriend van mij raakte begin jaren negentig besmet met het hiv-virus. De hel brak los en de schaamte overheerste bij hem. Hij kon zich niet identificeren met de anderen, die nichten. Hij vond

een nicht in huis wil hebben."

Mom maakt zich erg kwaad over die stigmatisering, homo- en autofobie.

"Ieder die afwijkt van de heteroseksuele norm wordt met de nek aangekeken, en dan mag je nog blij zijn als het daar bij blijft. In negen van de tien ontwikkelingslanden is geen specifieke aandacht voor die groep. Wil je preventie opzetten, dan moet je eerst weten met welke mensen je te maken hebt."

Zichtbaar maken

Sinds vijftien jaar werken Mom en zijn projectmedewerkers aan het zichtbaar maken van die kwetsbare groepen. Tien jaar geleden was in heel India nog geen enkele groepering van *gays* te vinden. Mede dankzij Hivos heeft elke grote stad in India nu een organisatie die bij de regering voorzieningen kan afdwingen voor hun leden. Hivos ondersteunt die 'COC's in de dop' met financiën en stevige deskundigheid. Als humanistische ontwikkelingsorganisatie staat Hivos open voor mensen die hun lot in eigen handen willen nemen en zich sterker willen maken.

Mom: "Veel van wat ik nu zie en hoor in zuidelijke landen herken ik volkomen. Ik bedacht me wel honderd keer voordat ik aan mijn katholieke ouders kenbaar maakte dat mijn liefde uitging naar mannen. Ik ben opgegroeid in het zogenaamde vrije Amsterdam. Dat vrije geldt misschien binnen de grachtengordel, maar daarbuiten is het net zo saai, lullig en sullig als in de rest van Nederland. Die verkramptheid over seks is universeel. Zelf heb ik ook zo lang moeten doen over mijn *coming out*: je seks te mogen beleven. Seks, dus niet die dure woorden als seksualiteit. Mensen hebben het recht hun eigen leven te leiden,

'Verkramptheid over seks is universeel'

zijn moesten meer mensen bereiken dan uitsluitend homo's. Dat geldt ook voor de humanistische ontwikkelingsorganisatie Hivos, die volgende maand het symposium 'Homosexualities, HIV/

zichzelf een man, geen nicht. Uiteindelijk belandde hij in Londen voor behoorlijke medische zorg. Toen hij daar te woord werd gestaan door een jongen die aids had, zei hij: je denkt toch niet dat ik

elen

ook hun seksuele leven. *Sexual rights are human rights*. Vaak zijn het familie, burens, priesters of dominees die bepalen wat wel en niet mag. Een uitermate verstikkende aangelegenheid."

Daar waar Hivos zich richt op versteviging van de *civil society*, concentreert Amnesty International zich meer op individuele gevallen. Frank Stevens (47), voormalig medewerker van Amnesty en betrokken bij de organisatie van dit symposium, noemt in verband met MSM het structurele verkrachten onder

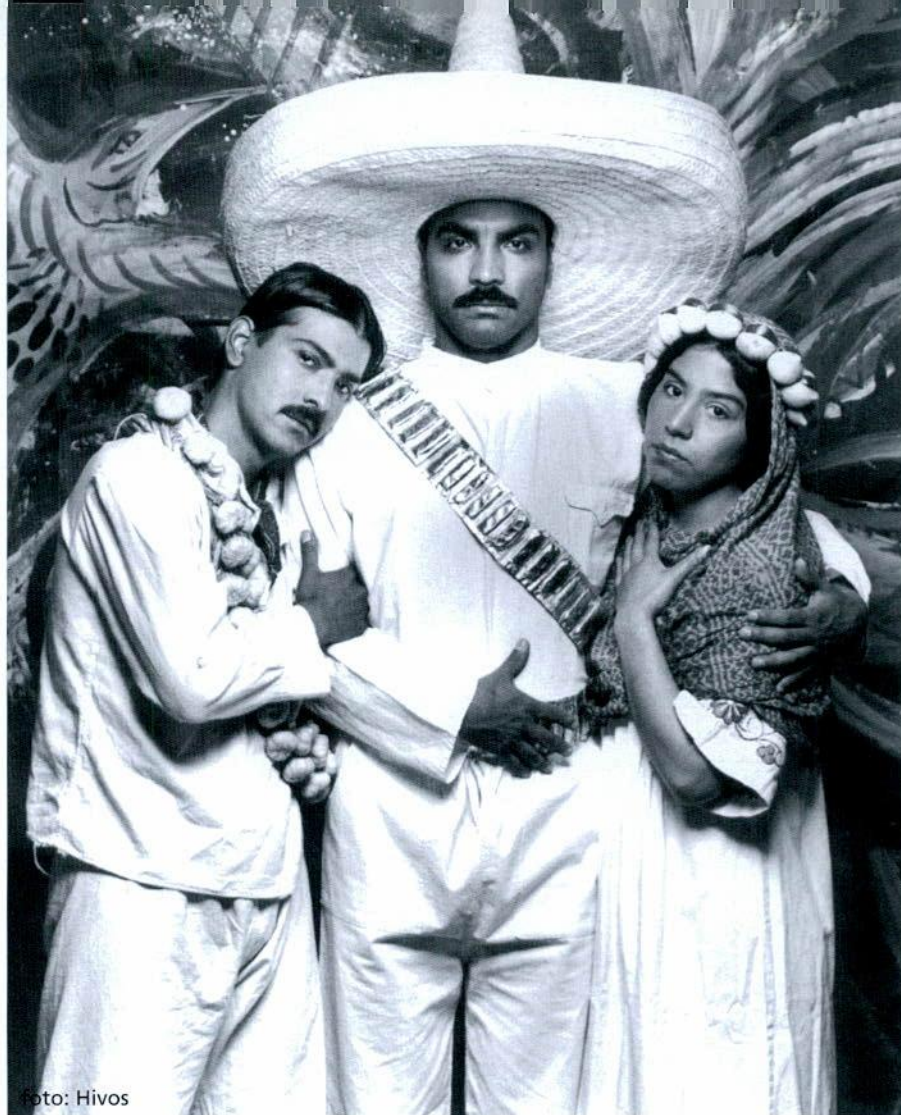

Foto: Hivos

'Vaak zijn het priesters of dominees die bepalen wat wel en niet mag'

mannen in Amerikaanse en Afrikaanse gevangenissen en de zorgwekkende situatie in gevangenissen en leger van de Russische Federatie. Daaraan wordt tot op heden weinig aandacht besteed. Ook wijst hij erop dat veel organisaties zich nu versterkt op vrouwen en meisjes richten, maar daarbij de voorlichting en gezondheid van jongens en mannen lijken te vergeten.

Biseksuelen in Curaçao

Op Curaçao is 75 procent van de mannen biseksueel, schat Laurindo Andrea (36), geboren en getogen op dit eiland. "Die mannen vallen op vrouwen en zijn officieel hetero. Maar als een situatie zich voordoet om met een man iets te doen, dan twijfelen ze niet hoor." De *mariku kwêdo* is de actieve, handelende partner, dat is de man. De *mariku wantado*, de 'ontvangende partij', is homo. In die machomentaliteit kon

Andrea zich niet vinden. Antillianen zeggen: 's Nachts zijn alle katten zwart. In de nacht cruisen veel mannen; ze rijden in auto's rond en pikken gays op voor seks. Daar zijn ook laagopgeleide jongens bij die op deze manier soms ook nog wat bijverdienen. De cruisende mannen gebruiken geen condooms. Nee, het moet huid op huid zijn, het moet echt aanvoelen voor de macho's. Daarbij kon je tien jaar geleden condooms alleen bij apotheken kopen en daar schaamt de Antilliaan zich voor. Laurindo Andrea heeft zich aan de dubbele moraal op de Antillen kunnen onttrekken door zijn opleiding en ambities. In 1989 vertrok hij naar Nederland om mode en vormgeving te studeren. Hier kwam hij pas uit voor zijn homoseksualiteit. Inmiddels is hij een succesvol modeontwerper en werkt in Amsterdam en Parijs.

Mario Kleinmoedig, werkzaam bij het

ministerie van Volksgezondheid op Curaçao, heeft begin jaren negentig een kleine vereniging voor homo's opgericht. Daarnaast worden er ook besloten feesten georganiseerd. Maar seksuele voorlichting staat nog steeds in het teken van heteroseksualiteit. Het lijkt wel of op Curaçao de tijd stil blijft staan, betreurt Andrea. De hiv-cijfers in het Caribisch gebied vertellen een ander verhaal. Eind 2003 zijn ongeveer 400.000 mensen met hiv besmet. In 2003 overleden zo'n 40.000 mensen aan aids.

Op het Hivos-symposium vertellen meer internationale experts wat zij in hun land bereikt hebben op het gebied van aidspreventie. De volgende vragen staan centraal: wat hebben jullie op eigen kracht voor elkaar gekregen, wat met steun van Hivos en waar zou Hivos meer aandacht aan moeten besteden? U kunt zich aanmelden voor het Hivos-symposium via de website: www.hivos.nl

Zelfontplooiing of maatschappelijk idealisme

Wat jammer nou dat Eveline Tonkens haar verder gedegen artikel over Denendal (*de Humanist*, 3/2004) met clichés en onjuistheden besluit. In haar aanvankelijk geslaagde poging om zelfontplooiing te ontdoen van de modieuze cultuurpessimistische uitleg, slaat ze opeens door naar de andere kant. "Tegevoerdig is zelfontplooiing [...] een zaak van het individu, iets dat je onmiddellijk zou kunnen opeisen." Volgens mij verwacht Tonkens hier drie dingen. Ten eerste: zelfontplooiing is niet hetzelfde als maatschappelijk idealisme. In de jaren zeventig gingen die twee gelijk op, doordat de inzet voor sociale groepen dezelfde was: collectieve emancipatie. Ten tweede: zelfontplooiing is niet hetzelfde als 'instant vermaak in je eigen individuele leven'. Nog los van het feit dat vrijwel alle vermaak gezamenlijk of groepsvermaak is, heeft ook het meest extreme voorbeeld van Tonkens' 'egocentrisme', namelijk zinloos geweld, niets met ontplooiing te maken en al helemaal niet van een – meestal lamgelegd – 'zelf'. Wat wordt er ontplooid door anderen én eigen glazen in te gooien? Ten derde: zelfontplooiing is niet opeisbaar, dat zijn alleen aanslagen. Het probleem schuilt in de twee soorten zelfontplooiing die ze wil onderscheiden. Enerzijds een vrolijke en 'geduldige' vorm van de jaren zeventig, anderzijds een 'geïndividualiseerde zelfont-

plooiing' van de jaren tachtig en daarna. Dat laatste betekent trouwens zoiets als gesecculariseerde ontkerkelijking, maar Tonkens zal wel 'een losgezongen zelf bedoelen. En zo'n onderscheid is, behalve nostalgisch, vals. Zelfontplooiing is natuurlijk altijd 'relationeel en maatschappelijk'. Sterker nog: meer dan ooit tevoren. Zou er in een complexe samenleving, met steeds meer onderlinge en mondiale afhankelijkheid, nog één mens rondlopen die zijn 'zelf' kan loszingen van wie of wat ook? Toch haalt Tonkens die romantische koe van de autonomie weer uit de sloot. Wie vooruit of hogerop wil komen, een fijne hobby zoekt, ja algehele erkenning – zonder anderen gaat het niet. De ervaring echter dat overal weer bazen, bestuurders, callcenters, loketisten en medeweggebruikers moeten worden behaagd of getroet, dat kan inderdaad ontaarden in 'ongeduld' en 'grote mondigheid'. Juist doordat zelfontplooiing zo onontkoombaar 'relationeel en maatschappelijk' is. Tonkens verzet zich tegen 'het idee dat zelfontplooiing iets voor jezelf is'. Maar daarom heet het toch zelfontplooiing? Zelfs GroenLinks maakt zich sterk voor de individuele beschikking over het leven. Terecht, want anders dan populaire praatjes willen, is zelfontplooiing niet – per definitie – strijdig met het sociale; zij is veeleer een voorwaarde. Uit em-

pirische studies (recent nog de bundel 'Kiezen voor de kudde' onder redactie van Duyvendak en Hurenkamp) blijkt ook telkens weer dat maatschappelijke participatie niet af- maar toeneemt, en dat opvattingen en moraal geen versplintering maar een groeiende standaardisering laten zien. Door zelfontplooiing uitsluitend nog als agressief ieder-voor-zich te beschouwen, bedient Tonkens zich in haar analyse precies van het liberalisme dat zij zo verafschuwt. En dat is jammer.

Amsterdam, Arjan Post

met verzet van regerende neokonserwatoren als Bush of Berlusconi tegen zaken als homohuwelijk, abortus, stemmenrecht, zedendons en draagmoederschap kan lacherig worden afgedaan. Toch wordt met deze kruistocht de seculiere kracht van een staat op de proef gesteld. Het Vaticaan mengt zich dan ook gretig in de discussie.

Kruistocht

AUGUST HANS DEN BOER

Een de megalomane van de wereld die de kruistocht maakt... (text continues in columns)

de **HUMANIST**
Discussieer mee op de vernieuwde website www.humanist.nl

Spotprenten van de paus

Nog niet lang zijn wij lid van het Humanistisch Verbond en abonnee van uw blad *de Humanist*. Uw blad wordt door ons – hetzij met vertraging wegens een te groot aanbod aan leesvoer – met veel belangstelling en meestal ook met instemming gelezen. Minder te spreken zijn wij over de spotprenten van de paus in nummer 2/2004, zie het artikel 'Kruistocht van de NeoCons'. Wij hebben geen bezwaren tegen het artikel zelf, maar het publiceren van spotprenten van wie dan ook, achten wij niet passend bij uw blad. Het 'in zijn waarde laten' van elke persoon is ons inziens een van de waardevolste beginselen van het humanisme.

Leeuwarden, H.A. Ypema

Humanistisch Verbond

Respecteren en investeren

Wat heeft de Brede Maatschappelijke Dialoog over homoseksualiteit, levensbeschouwing, religie en ethiek bereikt? En welke stappen zullen er in de toekomst nog genomen moeten worden om de verstandhouding tussen homo's en lesbo's en gelovigen van verschillende geloofsgemeenschappen in Nederland te verbeteren? Deze vragen staan centraal tijdens de afsluitende Dialoogbijeenkomst op 30 september in de Mevlamoskee en de Burgerzaal van het Stadhuis in Rotterdam. Met 's middags onder meer een kringgesprek over opvattingen, ervaringen, gevoelens en invalshoeken betreffende homoseksualiteit en religie. 's Avonds een gesprek met vertegenwoordigers van HV, COC, Stichting Yoesuf en Islam & Burgerschap, de uitreiking van de extra Bemoei je d'r mee Prijs en een debat over de toekomst van thema's van De Dialoog. Onder leiding van Samira Abbos en Herman Meijer, met Boris Dittrich, Imad Said el Kaka, schrijver, Sadik Harchaoui, directeur Forum, Roger van Bortel, oud bewindsman en voorzitter HV, en Ibrahim Spalburg, SPIOR en anderen (onder voorbehoud).

Programma en aanmelding bij Mariëtte Hameeteman, tel. (010) 478 88 33 of e-mail: info@sdsr.nl.

Nationaal ouder-kindplein

Ouders, opvoeders en kinderen hebben ieder zo hun eigen ideeën over wat belangrijk en waardevol is in de opvoeding. Op 4 november organiseert het Humanistisch Verbond daarom een samenspraak voor ouders en kinderen op het Nationaal ouder-kindplein in Muziekcentrum Vredenburg in Utrecht. Voor ouders en kinderen een deels gescheiden programma. Vanuit het HV-motto 'Zelf denken samen leven' wordt 's ochtends gesproken over vragen als: voor welke samenleving voeden we kinderen op, waar lopen ouders tegenaan, wat vinden kinderen belangrijk als het gaat om wat ze mee krijgen? Hoe belangrijk is het dat kinderen voor zichzelf kunnen opkomen, verantwoordelijkheid leren nemen voor zichzelf en anderen, kritisch en democratisch kunnen denken?

's Middags korte gevarieerde programma's van uiteenlopende organisaties, onder meer: de virtuele wereld van het kind, filosoferen met kinderen, maak jezelf mooi, walk your talk (maak je eigen rap) en verhalen vertellen. Er zijn stands over kinderboeken, informatie over organisaties voor kinderopvang, opvoedingsondersteuning, sportmogelijkheden voor kinderen, videofilms, etc. Kinderen gratis toegang!

Informatie (programma) en aanmelding bij het HV, tel: (020) 521 90 00 of e-mail: info@humanistischverbond.nl.

Word nu Lid

Zelfbeschikking, verantwoordelijkheid, verdraagzaamheid en gelijkwaardigheid zijn de kernbegrippen van het Humanistisch Verbond. Zelf denken samen leven is onze lijfspreuk. Praat, denk en werk mee aan een humanistische toekomst!

Naam:
Adres:
Postcode:
Telefoonnummer:
Datum:

Voorletter(s): M/V
Woonplaats:
Geboortedatum:

- ☐ Ik word lid van het Humanistisch Verbond en betaal € _____ per jaar. *Als lid ontvang ik 5x per jaar het ledenblad Humus.
- ☐ Ik ontvang graag meer informatie over de diensten, cursussen en publicaties van het Humanistisch Verbond.
- ☐ Ik word donateur en ontvang 2x per jaar een acceptgiro en informatie over projecten en activiteiten.

* de minimumcontributie is € 52,50 per jaar, jongeren tot 27 jaar betalen € 23,50 per jaar, mensen met een minimuminkomen € 28,00

Stuurt u deze bon naar het Humanistisch Verbond, t.a.v. afdeling publieksvoorlichting, Antwoordnummer 10938, 1000 RA, Amsterdam. Voor meer informatie kunt u ook bellen met (020) 521 90 90 of kijken op onze website www.humanistischverbond.nl

Een vrijblijvende gift kunt u storten op Giro 151058, waarvoor bij voorbaat onze hartelijke dank.

Humanistisch Verbond

Voltaire

Wat is toch de zin van ons aardse leven?
André de Bruin bekijkt de antwoorden
van Voltaire, Leibniz en Multatuli.

De zin van het leven

Islamitische landen worden meer dan andere getroffen door aardbevingen. Curieus is dat moslims en hun schriftgeleerden zich toch nooit afvragen: waarom doet Allah die toch het goede met de islamitische wereld voor heeft, ons dit aan? Wat is toch de zin van ons aardse leven? Vragen die Europese filosofen en theologen wél steeds gesteld hebben. Zoals na de holocaust en in 1755, toen Lissabon grotendeels verwoest was. Leibniz beweerde desalniettemin dat God de wereld zo veel mogelijk goeds bracht.

Hoger menselijke doel

Voltaire (1694-1788) meende daarentegen dat God zijn schepping niet onderhield. Daarom schreef hij vier jaar later de satirische vertelling 'Candide ou L'optimisme'.

Op 1 november 1755 had een aardbeving plotseling een groot deel van Lissabon verwoest. Twintig minuten later hadden 30 meter hoge golven het gehele kustgebied en delen van de stad overspoeld. In december was de bevolking opnieuw getroffen. Al met al hadden 50.000 van de 235.000 bewoners het leven verloren. Daarna werd een jacht geopend op ketterse minderheden, protestanten, moslims en joden. Wie anders kon zoveel goddelijke toorn veroorzaken hebben? Middeleeuwse sentimenten!

Voltaire reageerde geheel anders. 'Candide', in Zürich geschreven en daar anoniem gepubliceerd, is genoemd naar de hoofdpersoon. Een jongeman die op zijn vele reizen openstond voor andermans wijsheden. In feite was deze exercitie een toetsing van de filosoof Panglos, de verpersoonlijking van Leibniz, de tweede hoofdpersoon in het verhaal en op wie de tweede titel van de vertaling slaat. Die betoogde, net als

Leibniz, dat alles in de wereld een hoger menselijk doel had. Zo was (spotte Voltaire) volgens hem de neus gemaakt om er een bril op te zetten; onze benen om kousen en schoenen te dragen; stenen om er kastelen mee te bouwen; varkens voor goedkoop volksvoedsel. Een redenering ad absurdum (een betoog met niet te rijmen consequenties).

Eenmaal in Turkije, stelt Candide aan een beroemd mysticus de vraag: als God zo'n bijzonder dier als de mens heeft geschapen, wat is dan de zin van zijn leven? Tot slot komt Candide eindelijk tot het inzicht, conform Voltaire, dat 'de mens eenvoudig zijn tuin moet onderhouden, net als Adam en Eva in het paradijs'. Dat hij zo rationeel mogelijk moet leven. En dat zolang de rede niet overal is doorgedrongen, de mensheid perioden van opgang en terugval zal kennen.

Geen volmaakte God

Kant was Voltaire voorgegaan. Drie jaar eerder had deze in een essay op zakelijke wijze afgerekend met Wolff, Leibniz' geestverwant. Voltaire was niet consequent. Immers, als de schepping – gelet op oorlogen, armoede, ziekten etcetera – niet zo volmaakt blijkt als Leibniz meende, kan er ook géén (volmaakte) God bestaan.

Toch geloofde Voltaire in een Almachtige die Zijn schepping vol vertrouwen – vanwege haar potentie (natuurwetten en een rationele mens) – aan de mensheid had overgelaten. Daarentegen trok Multatuli – op basis van allerlei onvolmaaktheden in zijn 'Gebed der Onwetende' de enig mogelijke conclusie: 'De vader zwijgt... O God... er is geen God'.

André de Bruin

Het nieuwe humanisme:

De *loser* in jezelf erkennen

Het humanismedebat komt in Nederland nauwelijks van de grond. En dat terwijl er in Frankrijk een sprankelende discussie plaatsvindt. Wij zitten nog te veel vastgeplakt aan het postmodernisme.

Al een tijdje houd ik mij bezig met de vraag hoe het komt dat het humanismedebat in Nederland nauwelijks van de grond komt, terwijl het in Frankrijk uitgegroeid is tot een sprankelende discussie met als resultaat prachtige boeken als 'Van wijsheid tot schoonheid', een dialoog van André Comte-Sponville en Luc Ferry en 'De onvoltooide tuin' van Tzevetan Todorov. Ik heb getracht een aantal vergelijkingen te maken tussen teksten van Harry Kunneman, Heleen Pott en Joep Dohmen, cultuurfilosofen en humanistisch denkers in Nederland en deze Franse (vertaalde) teksten.

Geen heftig debat

Een eerste belangrijk verschil is dat deze Franse humanisten voortdurend met elkaar in dialoog zijn: een dialoog op het scherpst van de snede. Ze hebben volstrekt verschillende concepten over wat humanisme is en bestrijden de visie van de ander met verve. Zij gaan een echte discussie met elkaar aan. Een discussie die zo scherp gevoerd wordt, dat het gaat tot aan de grens - en soms zelfs over de grens - van hun verbondenheid en vriendschap. Daar is humanisme nog echt brieven schrijven aan oude vrienden die ook nadenken over de humaniteit, zoals de Duitse filosoof Peter Sloterdijk dat noemt.

De Nederlandse humanisten hebben wel een mooi *Tijdschrift voor de Humanistiek*, maar ze praten over de dialoog zonder hem te praktiseren: er is tussen en met hen geen heftig debat. Deze Nederlandse filosofen tobben wat af over Habermas en het sloopwerk van Nietzsche en Lyotard. Zij menen dat we ons in het postmodernisme bevinden en dat betekent dat er geen grote verhalen meer mogen worden gehouden. Wat er overblijft is niet erg opwindend en - erger - ook niet erg inspirerend. Onze Franse vrienden daarentegen debatteren er lustig op los, vrij van het sloopwerk van Nietzsche en Lyotard. Ferry is neokantiaan, Comte-Sponville is spinozist en Todorov is vooral literair historicus. En ze filosoferen frank en vrij, zoals dat bij humanisten hoort. Het lijkt er op of Kunneman, Pott en Dohmen zich niet hebben kunnen bevrijden van de deconstruerende armen van Lyotard en met name Pott en Dohmen niet van de sloophamer van Nietzsche.

Posthumanistische gedachtespinsels

Het tweede belangrijke verschil is dat Comte-Sponville en Ferry iets doen wat tot nu toe te weinig filosofen en sociale denkers doen: zij zoeken allereerst een verhouding tot het evolutiedenken. De biologie, de neurobiologie, de andere levenswetenschappen, het kapitalisme en de nieuwe media hebben allang een nieuw dominant mensbeeld gecreëerd, een moderne gedaante van wat sommigen het nieuwe materialisme noemen en anderen het vitalisme van de nieuwe mens. We vinden bij deze Franse humanisten de eerste tekenen van een nieuwe moderniteit, te beginnen met het evolutiedenken waarbinnen de humanisten een nieuwe plek moeten vinden.

Mijn conclusie is dat het postmodernisme voorbij is en niets anders was dan de overgang naar een nieuwe moderniteit met een nieuw soort mensbeeld dat al even dominant begint te worden als het oude van de redelijke mens. En daarmee kan

Illustraties: Leon Mussche

er ook een eind komen aan allerlei posthumanistische gedachtespinsels, gebaseerd op het postmodernisme. Want het nieuwe dominante mensbeeld van de vitale mens in de tweede moderniteit is niet een mensbeeld dat net zoveel ruimte laat voor het nieuwe humanisme, als de eerste moderniteit voor het oude humanisme. Wij gaan leven in de tweede moderniteit en dat heeft grote consequenties. De afbraak van veel oud humanistisch gedachtegoed en van oude afsprakenstelsels is al begonnen; de vormgeving aan de nieuwe humaniteit

komt nog niet van de grond, mede door het vastgeplakt zitten aan het postmodernisme.

Kapitalisme en wetenschap

De traditionaliteit, de eerste en de tweede moderniteit werken met verschillende algemene mensbeelden. Opeens wordt een ieder zich weer bewust van het traditionele, patriarchale mensbeeld nu overal de discussies oplaaien over de islam, het christendom en het jodendom. Traditionaliteit en eerste moderniteit hebben verschillende dominante mensbeelden. Het zijn mensbeelden zoals vrijwel iedereen die kent, hoewel ze niet voor iedereen exact gelijk zijn. Ieder heeft daar een eigen verhouding mee. Je kunt ze ondersteunen, verwerpen of proberen te veranderen. Todorov heeft aangetoond dat er meerdere manieren zijn om je te verhouden tot de eerste moderniteit, zoals conservatisme, individualisme, sciëntisme

**'Onze Franse vrienden
debatteren er daarentegen
lustig op los'**

en humanisme, maar dat wil nog niet zeggen dat er niet een soort dominant mensbeeld is of was, gesteund door kapitalisme en wetenschap.

Het mensbeeld van de eerste moderniteit wordt grofweg gekenmerkt door:

- Optimisme over de redelijkheid van de mens.
- De hoop dat redelijke afspraken het menselijk verkeer ontdoen van veel geweld.
- De verwachting dat met name de bètawetenschappen de geheimen van het leven ontraadselen en zorgen voor grote voorspoed.
- In al onze kennis zoeken wij naar waarheid, die gebaseerd is op redelijkheid.
- Het nationaal en internationaal recht zullen op den duur de wereldverhoudingen gaan overheersen.
- Mensen zijn in de grond autonoom, moeten zelf na denken en zich niet beroepen op autoriteiten van welke aard ook.
- Het leven kan geordend worden volgens principes en richtlijnen.
- Onveiligheid en ziekten worden technisch bestreden zodat mensen veiliger en gelukkiger zijn.
- De arbeid kan rationeler en efficiënter tot baat van iedereen.
- Verlossingsideologieën zijn tijdelijke terugvallen in het primitieve of traditionele denken.
- Er zijn ethische uitgangspunten die universeel zijn: 'ga met de ander om, zoals u wilt dat er met u omgegaan wordt' en 'gebruik de ander nooit alleen maar als instrument, maar behandel hem ook steeds als persoon'.
- Er is een sterke scheiding tussen lichaam en geest, waarbij de geest heerst over het lichaam.

Langzamerhand maakt dit mensbeeld plaats voor een ander mensbeeld, het mensbeeld van de tweede moderniteit. Dat wil niet zeggen dat het mensbeeld van de eerste moderniteit helemaal verdwijnt, zoals ook het traditionele mensbeeld nooit helemaal verdwenen is. Steeds duidelijker wordt voor mij dat de mensbeelden van de traditie, van de eerste en van de tweede moderniteit altijd naast elkaar zullen blijven bestaan in onderlinge strijd én evenwicht. Deze afwezigheid van lineaire ontwikkeling is een eindeloze opgave van tolerantie.

Slopers van de redelijke mens

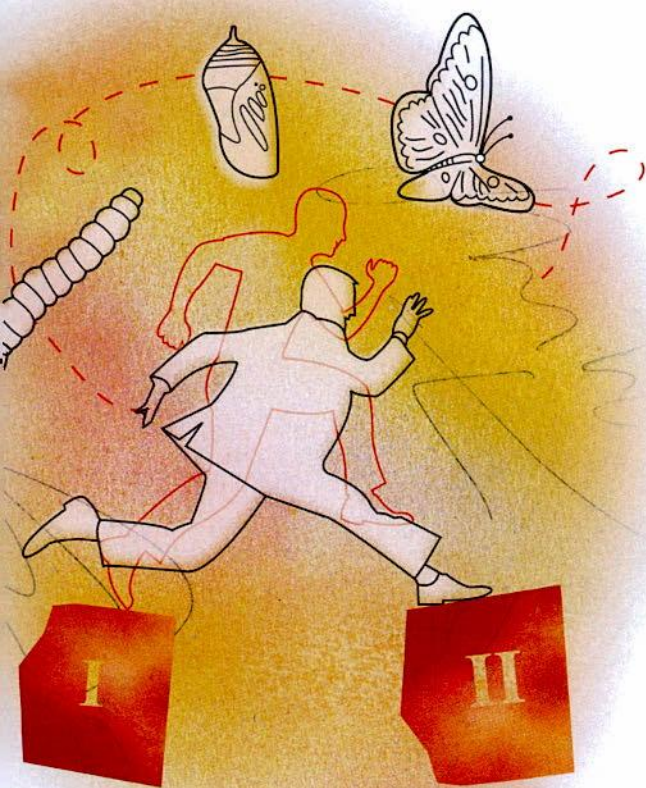
Zoals ooit de traditionelen dachten dat hun mensbeeld eeuwigheidswaarde had, zo hebben wij mensen van de eerste moderniteit gedacht dat ons mensbeeld het einde van de geschiedenis was. De neoliberale mens was volgens Francis Fukuyama het einde van de geschiedenis als zodanig. Toch komt er weer een nieuwe mens opdagen, of we het leuk vinden of niet. Die nieuwe mens kondigde zich al aan door de grote ontmaskeraars: Darwin, Nietzsche, Marx en Freud. Zij zijn de slopers van de redelijke mens. En daarvoor in de plaats komt de vitale mens, de mens die zich weet aan te passen aan alle nieuwe omstandigheden, de mens die strijdt en overwint. Het is de mens die zijn emoties weer terugkrijgt en

'Een nieuwe mens daagt op, of we het nu leuk vinden of niet'

weer een lichaam is en zo weer een héél mens wordt. Maar ook een mens die geregeerd wordt door zijn vitale belangen en een mens die in zijn groep totaal andere normen hanteert als buiten zijn groep. Een mens die het moorden van de twintigste eeuw op zich neemt en moet constateren dat dit tot zijn natuur hoort. Niet omdat hij het wil maar omdat de werkelijkheid kennelijk niet anders is: we doen het al zo lang!

Het mensbeeld van de tweede moderniteit tekent zich langzamerhand af. Nog niet zo duidelijk als dat van de eerste moderniteit, maar toch worden de eerste lijnen zichtbaar:

- Redelijkheid en gevoel van de mens drukken zich uit in zijn vitale belangen.
- Er zal altijd strijd en competitie zijn tussen mensen, gezien de botsing tussen hun vitale belangen. De beste mogelijkheid is pogingen te doen de conflicten te managen en bij te sturen zonodig met gebruik van machtsmiddelen. Competitie op zich is goed, want het leidt tot de beste aanpassing.
- De ontwikkeling van de bètawetenschappen zijn belangrijk voor vooruitgang en verdediging, de levenswetenschappen als biologie, neurologie, organische chemie, geneeskunde en evolutionaire psychologie brengen ons een nieuw, onontkoombaar en fascinerend mensbeeld, waarmee wij nu al een verhouding zullen

moeten vinden.

- In onze kennis zoeken wij niet meer naar waarheid, maar naar datgene wat werkt: dat is hoe wij ons het beste kunnen aanpassen aan een telkens veranderende wereld, waarvan wij de werkelijkheid nooit echt zullen leren kennen.
- Wij zijn vitale dieren met een wil tot leven, die steeds meer geïdeologiseerd zal worden.
- Wij zijn autonoom maar werken wel samen om gemeenschappelijke doelen te bereiken. Wij accepteren de altijd durende competitie en het vechten om de pikorde op bijna alle levensniveaus en levenskringen waar toe wij behoren.
- Economie, media en competitie leren ons dat personen en hun vitaliteit belangrijker zijn dan principes.
- De wereld verandert voortdurend, is niet in zijn totaliteit te overzien en succes is niet iets universeels maar gebonden aan de eigen, grote groep. Wezenlijk in de omgang tussen grote gemeenschappen is het vitale eigenbelang, binnen de perken gehouden door de gemeenschappelijke belangen van de ongestoorde competitie.
- Wat het beste is zal winnen. Wat wint is dus het beste.

'Natuurlijk' is dat wat wint, omdat wat zich aanpast zal winnen. Dat is niet alleen een wet uit de biologie; het geldt evenzeer voor de commercie en de media. En meestal is 'wat' geen principe maar een persoon of een groep personen.

- De wereld is wat hij is: omdat het beste wint, zal er geen andere verlossing zijn dan het zich onderschikken aan het beste en degenen die het beste presteren.
- Ethiek heeft nauwelijks nog iets te maken met de verhouding tot de *losers* van deze maatschappij, maar eigenlijk alleen maar met de regels van het *fairplay* van de competitie tussen mensen.
- We zijn weer één als lichaam en geest als twee waarnemingsmodaliteiten van die ene eenheid, die we zijn.

Deze nieuwe mens in de tweede moderniteit heeft veel gewonnen. Hij heeft weer een lichaam, kent weer seksualiteit, machtsgevoel, verlangens, trots, strijd en dynamiek. Hij mag

'De humanist zal erkennen dat hij van anderen afhankelijk is'

weer mooi zijn, aantrekkelijk, en competent. Hij hoeft niet alles te overzien of een groot brein te hebben. De prijs is gejaagdheid, onrust en voortdurende strijd. Meedoen is een must, evenals zorgen dat je geen *loser* wordt.

Nieuw humanisme

Humanisme is bij de vitale mens van de tweede moderniteit niet zo eenvoudig in te vullen als bij de eerste moderniteit. Kernpunt van het nieuwe humanisme zal zijn de vitaliteit van én competitie én vriendschap in de menselijke relatie; van én individuele autonomie én fundamentele sociale afhankelijkheid; van én instrumentele én empathische betrokkenheid met elkaar. Humanisten proberen de moed te hebben de verantwoordelijkheid voor hun eigen gedrag te accepteren en de afhankelijkheid van en de gerichtheid wandelen te aangaan en vorm te geven. Daarnaast zoeken zij hun wortels in zichzelf en de eigen natuur met behulp van ervaring en kennis door henzelf opgebouwd. Nooit zullen zij zich in een essentialistisch mensbeeld laten plakken.

Altijd zal de vitale vechter en levensgenieter die hij ook is weet hebben van lijden, noodlot en dood, die hij ziet als niet in strijd met het leven, maar als een vitaal onderdeel ervan. Hij zal erkennen dat hij wezenlijk van anderen afhankelijk is; hij zal de *loser* in zichzelf herkennen en erkennen; hij heeft weet van en geeft vorm aan een manier van omgaan met anderen, die niet alleen bestaat uit bezitten en overwinnen, maar ook uit een expressieve uitwisseling van menszijn in spel, muziek, schoonheid, vriendschap en liefde, gericht op de uitwisseling zelf. |

De auteur is sociaal psycholoog en publiceerde over de existentiële dimensie van psychotherapie.

DE DOORDENKER

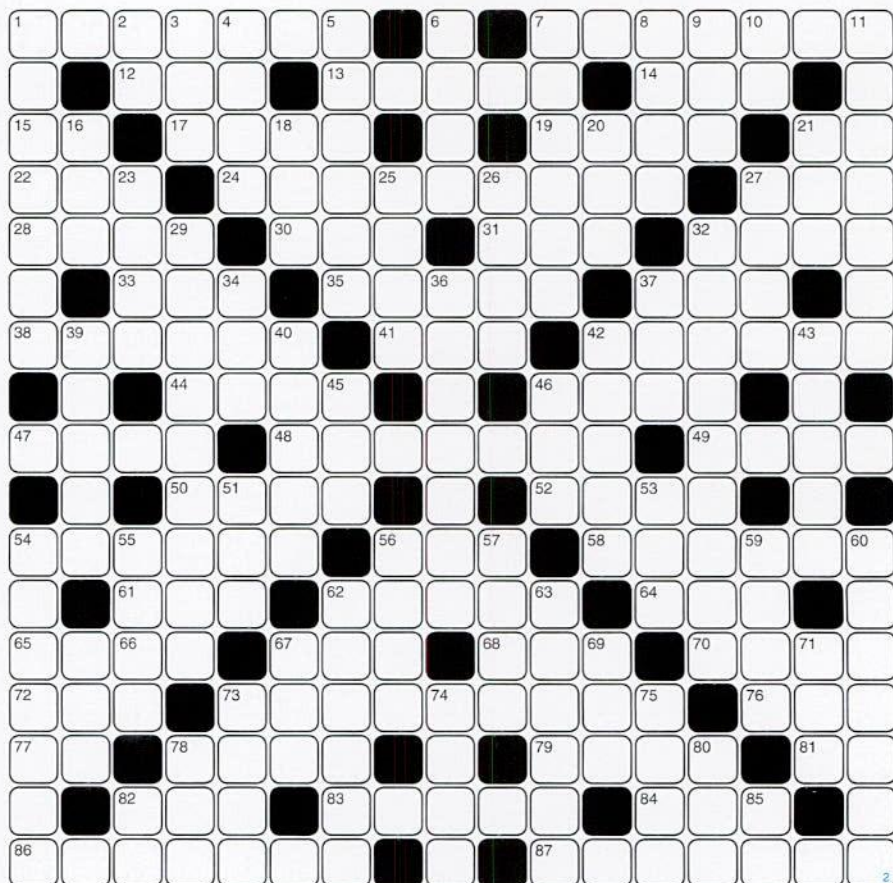
PUZZEL ¹

Horizontaal

1. het zedelijk gevoel betreffend (zedenkundig); 7. in wezen zijn (broodwinning); 12. soort dakbedekking; 13. sterk ruikende vloeistof als verdovingsmiddel; 14. hoogste punt; 15. buitenlandse zaken (afk.); 17. zuiver (schoon); 19. roemen; 21. internationaal autokenteken Hong Kong; 22. haarkrul; 24. iemand die van zijn kapitaal leeft; 27. geneesmiddelenvergoedingssysteem (afk.); 28. vulkaan op Sicilië; 30. voorzetsel; 31. rivier in Utrecht; 32. familielid; 33. deel van dag; 35. Europees land; 37. meisjesnaam; 38. nevelig; 41. insect; 42. lat op het dakbeschot om de pannen te dragen; 44. kelner; 46. onstuimig (ruw); 47. plaats in Zwitserland; 48. afwaswater; 49. plaats in Noord-Holland; 50. brandstof; 52. plaats in Rusland; 54. pieren; 56. waarnemend (afk.); 58. plaats in Zuid-Holland; 61. olie (Engels); 62. groot muziekinstrument; 64. windrichting (afk.); 65. drietenige struisvogel; 67. uitroep van schildwacht; 68. uit aller naam (afk.); 70. spelonk; 72. waterkering; 73. plaats in Zuid-Holland; 76. voor (in samenstelling); 77. maanstand (afk.); 78. hoofdstad van Peru; 79. gang van het paard; 81. erbium (scheik. afk.); 82. rivier in Engeland; 83. stripfiguur; 84. Nederlandse norm (afk.); 86. netelig vraagstuk; 87. schoolvak.

Verticaal

1. handelsmerk (logo); 2. inhoudsmaat (afk.); 3. Europeaan; 4. tooi (pronk); 5. cannabis; 6. aftreksel van gedroogde bladeren die als drank algemeen gebruikt wordt; 7. handwerktechniek; 8. hemellichaam; 9. duizend kilo; 10. Amsterdams Peil (afk.); 11. iemand die voor niets deugt; 16. dwaas (gek); 18. boomsoort; 20. vertragingstoestel; 21. humanistische onderwijsorganisatie die dit jaar 25 jaar bestaat (afk.); 23. intiem (gezellig); 25. slaginstrument; 26. luizenei; 27. doelpunt; 29. vrijheid om de eigen wetten te volgen (zelfbestuur); 32. toepassing van algemeen gesteld recht op bijzondere gevallen, uitgaande van het algemeen; 34. borstbeen; 36. acrobatische toer waarbij het vliegtuig in horizontale stand een volledige cirkel maakt; 37. tentoonstellingsgebouw in Amsterdam; 39. internationale humanistische jongerenorganisatie (afk.); 40. hoeksteen van de samenleving; 42. deel van oog; 43. een op de aloë lijkende sierplant; 45. hertensoort; 46. kledingstuk; 51. deel van oor; 53. lidwoord; 54. zeer verbolgen (hels); 55. zuivelproduct; 56. eeltachtig uitwas op de huid; 57. toegang gevend tot een vertrek; 59. kleine gemeente; 60. optekenen; 62. plaats in Canada; 63. uitschuifbare trap; 66. tam; 67. rekenopgave; 69. grappenmaker; 71. Scandinavische munteenheid; 73. ceintuur; 74. droogvloer; 75. gebrekkig lopend; 78. watering; 80. sprookjesfiguur; 82. inhoudsmaat (afk.); 85. de onbekende (Lat. afk.).

54 1 24 49 63 86 7 68 46 70 31 73

Ad van Dun

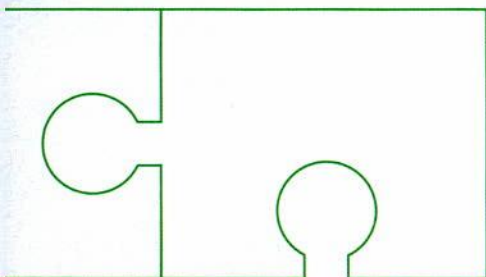
Uw oplossing van beide puzzels (dus niet van één van beide) ontvangen wij graag uiterlijk op 20 september 2004 per post (alléén op briefkaart of ansichtkaart). Redactie de Humanist, De Doordenker, Postbus 257, 1000 AG Amsterdam. Vermeld duidelijk uw naam en adres. Onder de foutloze oplossingen wordt een boekenbon van € 20,- verloot.

Oplossingen De Doordenker in de Humanist 3/2004:

Immanuel Kant

Sleutelwoord: Burgerzin

Winnaar: H. Ringnalda, Bommel

PUZZEL 2

Innerlijke strijd

'En wij - wij voelden ons allen één - allen deel van één groot geheel, dat overal, in alle landen zijn vertakkingen had.' Dit schreef een socialistische vrouw na een reüniebijeenkomst in 1900. Een vrouw, die toen al, meer dan honderd jaar geleden, een innerlijke strijd voerde wat haar rol in het leven betrof: een worsteling tussen liefde en afhankelijkheid, tussen moederschap en ambitie.

Gedurende een aantal jaren werd zij gezien als de vrouw van de politicus. Zijn idealisme en inzet voor de socialistische beweging brachten het gezin met twee kinderen tot armoede. Het huishoudbudget werd aangevuld dankzij vertaalwerk en korte verhalen van de vrouw, die na enkele dieptepunten in haar bestaan besloot haar eigen weg te gaan en te kiezen voor datgene wat zij belangrijk vond. Haar eerste boek verscheen in 1903, inmiddels is het zo'n 48 keer herdrukt en wordt het nog steeds gelezen. Een paar jaar later nam zij het rigoureuze besluit om te scheiden, niet omdat zij niet meer van haar man hield, maar omdat zij merkte dat zij uit elkaar gegroeid waren en elkaar eerder belemmerden dan stimuleerden. In een brief aan de partij gaf zij een toelichting op dit besluit en vermeldde dat zij zichzelf 'geen ongelukkig schepsel vond, maar een vrije vrouw met een krachtige wil en dito geest'.

Zij stelde hoge eisen aan de kwaliteit van haar boeken: mooie vormgeving, goed materiaal en uitstekende illustraties van bekende tekenaars uit die tijd. Zij verzamelde sprookjes en volksverhalen uit verschillende landen. De eerste vertaling van Winnie de Poeh in 1929 was van haar hand. Haar oorspronkelijk werk wordt gekenmerkt door haar wijde, onbevooroordeelde blik, haar vertel talent en haar inlevingsvermogen.

Wie was deze lichamelijke kwetsbare, maar geestelijk sterke vrouw?

Hilde van Vlaanderen

ONDERTUSSEN OP HET INTERNET

Openbare ruimte

Terwijl de tram vaart minderde voor het Leidseplein in Amsterdam, keek ik op van de mobiele telefoon. Lance Armstrong had alweer een etappe gewonnen, zo had ik net gelezen op www.nu.nl, de nieuwssite die ik ook op het apparaat kon bekijken.

De tram kwam tot stilstand. Op een terras zat een jongen met een laptop te werken, aangesloten op het wifi-netwerk van het plein waardoor hij gratis het internet op kon. Even verderop keken Engelse voetbalsupporters op een van de vele schermen van het sportcafé naar een live-uitzending van de vriendschappelijke wedstrijd Chelsea-Manchester United. Aan de andere kant van de weer langzaam vollopende tram was een lichtkrant met flitsende reclameboodschappen. Op de televisieschermen in de tram was een item over een scandalieuze popdiva. "Bij de volgende halte moeten we eruit," merkte mijn zontje van vier op toen de tram met een schok optrok. "Goed zo, dan gaan we naar het museum," antwoordde ik en stopte mijn telefoon weg.

(Nieuwe) media maken tegenwoordig een geïntegreerd deel uit van ons leven en van de openbare ruimte, zo moge blijken uit deze korte alledaagse impressie. Plaats van handeling is een relatief begrip geworden, je kunt je hele leven vertoeven in de virtuele werelden die je omringen. Zo worden er ook projecten ontwikkeld waarbij op een wat creatievere manier ingegrepen wordt in de openbare ruimte dan hierboven beschreven. Zo verschijnen er bijvoorbeeld op het grote KPN-gebouw op de Kop van Zuid in Rotterdam boodschappen die online zijn ingevoerd. Een vergelijkbaar project is Tiny Taboos (www.tinytaboos.nl) waar pubers hun hart kunnen luchten in zogenaamde *urban poetry* die dan weer geprojecteerd wordt in onder andere de tram, op ruiten en op gebouwen.

Een interessant recent initiatief is ook Fusedspace, een internationale ontwerpwedstrijd met als thema 'interactiviteit in openbare ruimte'. Initiatiefnemers zijn Stichting Premisela, SKOR, Stroom en de Informatiewerkplaats. Winnaar was Ulrika Wachtmeister uit Zweden met het project 'Transitions'. Het is een combinatie van een herdenkingsplek voor dierbare doden op een eiland in combinatie met een virtuele rouwsite op internet. De herdenkingsplek bestaat uit een serie lichttoortsen die oplichten als iemand de bijbehorende website bezoekt. 'The effect on the island will be a glimmering field of lights, which you pass through on your way to somewhere else', zo schrijft de winnaar. Voor de overige winnaars en inzendingen, zie www.fusedspace.org.

Peter Gorgels

CONTEST JURY WHO IS ENTRIES
choose... choose... choose... choose...

international competition for new technology in/as public space FUSEDSPACE IMAGEWALL

Who is | Fusedspace
The nature of the relationship between new technologies and public space.
Stroom, SKOR, Premisela and 'de Informatiewerkplaats' have organized this particular competition so as to investigate the nature of the relationship between new technologies and public space. Through an international open competition, the organizers intend to put on the agenda the theme 'groundbreaking interventions in public domain' under the umbrella of Fusedspace.
Fusedspace collaborates with V2_ Institute for the Unstable Media (follow-up), Doors of Perception (network) and Eindhoven-Nieuwwe Platform Nederland.

LISTEN TO THIS RADIO AWARD EVENT
DOWNLOAD MP3 (8.2 mb)

Who is Fusedspace
• Stroom
• SKOR
• Premisela
• The InformationWorkPlace

Stroom
The Hague's centre for visual arts is the vital center of contemporary visual arts in The Hague, fostering a wide range of activities. These vary from public art, exhibitions, subsidies and studios to lectures, to maintaining a library and publishing. Stroom's policy is flexible and

STATUSREPORT
Total visits: 50.161
Document requests: 1226
Visitor from europe: 49%
Participants: 330
Entries: 307

PARTNERS
• www.stroom.nl
• www.premisela.org
• www.skor.nl
• www.v2.nl
• www.monodraanfoundation.nl
• www.mattmoo.nl
• www.apn.net
• www.informatiewerkplaats.nl
• www.culturefond.nl
• www.denhaag.nl
• www.doorsofperception.nl

VERS VAN DE PERS!

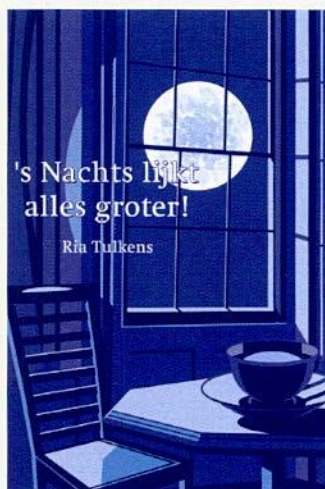
's Nachts lijkt alles groter!

Ria Tulkens

'Eigenlijk wil ik niet dood, maar ik weet niet hoe ik moet leven.'

Deze gedachte kan door het hoofd gaan van iemand die suïcidaal is. Het uitspreken van deze gedachte is een eerste stap naar het creëren van nieuwe, positieve gedachten om uit een depressie te komen.

Een boek met antwoorden op vragen van mensen die met een depressie te kampen hebben, maar ook met tips over zelfhulp en lotgenotencontact.

ISBN 90 6665 528 3

112 pagina's, € 14,50

www.swpbook.com/460

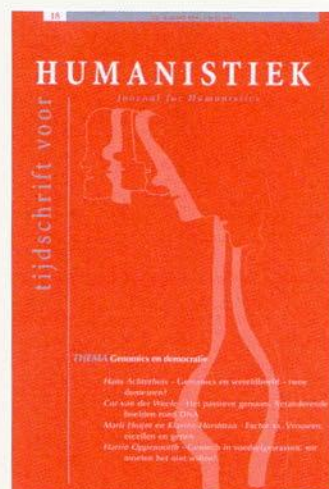
ZOEK DE VERDIEPING IN HET

Tijdschrift voor Humanistiek

Voor iedereen die op de hoogte wil blijven van nieuwe inzichten in de humanistiek.

Nu verkrijgbaar: themanummer **Genomics & democratie**.

Op een gebied dat grotendeels was voorbehouden aan 'moeder natuur', lijken zich in de nabije toekomst ongekende mogelijkheden voor bewuste planning en technische manipulatie te openen: het leven zelf wordt manipuleerbaar, met alle ongekende mogelijkheden en risico's van dien.

Los nummer € 14,-

Abonnement (4 x per jaar) € 42,-

Uitgeverij SWP (020) 330 72 00

www.swpbook.com/tijdschriften

Uitgaven van Uitgeverij SWP zijn verkrijgbaar in de boekhandel

NIEUW - NIEUW - NIEUW - NIEUW - NIEUW - NIEUW - NIEUW - NIEUW - NIEUW - NIEUW - NIEUW - NIEUW - NIEUW - NIEUW - NIEUW

Mijn meester is een homo

Peter van Maaren

Hoe handhaaf je je als homoseksuele leraar op een mbo met gaandeweg steeds meer allochtone leerlingen?

Door open en eerlijk over zichzelf te zijn, bereikte Peter van Maaren meer bij zijn leerlingen dan wanneer hij op last van de schoolleiding over zijn geaardheid moest zwijgen en de reacties erop probeerde te negeren.

ISBN 90 6665 583 6

208 pagina's, € 19,50

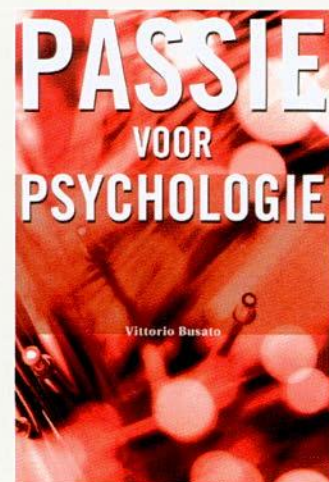
www.swpbook.com/504

Passie voor psychologie

Vittorio Busato

Pornografie voor vrouwen, smetvrees, de persoonlijkheid van ratjes, XTC, de invloed van vroege jeugdervaringen, intelligentie, de verleidingstheorie van Freud, jeugdcriminaliteit, therapie via internet en privacy volgens een prostituee.

Het is zo maar een greep uit het rijke en gevarieerde aanbod aan onderwerpen dat in *Passie voor psychologie* de revue passeert.

ISBN 90 6665 593 3

144 pagina's, € 15,50

www.swpbook.com/519

Voor meer informatie: Uitgeverij SWP / Postbus 257 / 1000 AG Amsterdam

T 020 330 72 00 / F 020 330 80 40 / www.swpbook.com

De Einder zoekt counselors

Stichting De Einder zoekt counselors. De stichting biedt hulp aan mensen met een doodswens en bij het maken van weloverwogen keuzes. De Einder werkt met een aantal counselors die deze mensen begeleiden en wil deze groep graag uitbreiden.

Meer informatie: www.deeinder.nl
of Stichting De Einder, Postbus 1177,
4801 BD Breda.

Lotgenotendag jongeren en rouw

Jaarlijks krijgen ongeveer vijfduizend jongeren te maken met verlies van een dierbare. Voor deze groep (16- tot 23-jarigen) houdt Humanitas op 23 oktober een lotgenotendag.

Op de bijeenkomst, dit jaar voor de zevende keer gehouden, gaan zestien jongeren in kleine groepjes met elkaar in gesprek. Daarna komt iedereen weer bij elkaar en kunnen zij thema's aanreiken die ze met anderen willen bespreken.

Herkenning is het sleutelwoord, vertelt coördinator Ingrid Ernsting: "Sommigen vragen zich bijvoorbeeld af of het normaal is dat ze wel eens boos zijn op hun dierbare die is overleden. Meisjes vinden het vaak erg dat hun moeder hun bruiloft niet kan meemaken, of dat ze de geboorte van hun kind niet meer kunnen delen. Op de lotgenotendag kunnen zij zien dat veel van hun zorgen ook bij anderen voorkomen."

Meer informatie: Humanitas, Ingrid Ernsting,
telefoon (020) 5231100.

Nieuwe Socrates-hoogleraren

De humanistische stichting Socrates heeft twee hoogleraren benoemd. Prof. dr. M.L.J. Wissenburg is per 1 september benoemd tot bijzonder hoogleraar op het gebied van 'humanistische wijsbegeerte, in het bijzonder met betrekking tot de relatie tussen mens en natuur' bij de vakgroep Toegepaste Filosofie aan de Wageningen Universiteit.

Sinds 1994 vervult Wissenburg als universitair docent, voornamelijk bij de Katholieke Universiteit Nijmegen, onderwijs- en onderzoekstaken op het gebied van politieke filosofie en theorie, filosofie van de beleidswetenschappen en algemene wijsbegeerte). Hij volgt als Socrates-hoogleraar Hans Achterhuis en Wouter Achterberg op. Mr. dr. Anne Ruth Mackor is sinds half mei bijzonder hoogleraar 'Professionele ethiek, vanuit humanistisch perspectief' bij de Rijksuniversiteit Groningen. Deze functie werd eerder vervuld door prof. dr. Marian Verkerk.

de HUMANIST

Ook op internet. www.humanist.nl

Scherven

Harry van Putten schrijft nieuwe spreekwoorden en gezegdes op gevonden kapotte stenen van de stad, die hij met andere restmaterialen tot objecten maakt. Hij heeft dit project 'Scherven enne ...geluk' gedoopt.

Meer informatie: www.home.zonnet.nl/geentijdbestaatniet

Kennismaking met Montaigne

Een boek van vijfhonderd jaar oud dat tot je spreekt als een goede vriend die je in de kroeg een sterk verhaal vertelt. De 107 beschouwingen van Michel Eyquem de Montaigne laten de tumultueuze en onzekere 16^e eeuw met haar godsdienstoorlogen echter gemakkelijk achter zich om de ironische 21^e eeuwse mens te bereiken. Als eerste schrijver in de geschiedenis nam Montaigne zichzelf als onderwerp en vestigde zo het literaire genre van het 'essay'. Hij schreef met zoveel humor en spitsvondigheid dat je ook als hedendaagse lezer nog hardop moet lachen.

In de bundel 'Montaigne: een kennismaking' zijn negen van zijn essays uitgekozen en vertaald door André Abeling en Jos Tielens. In de inleiding door Bas Heijne komt in eerste instantie het beeld van Montaigne als de volmaakte renaissance-humanist naar voren: tolerant, gematigd, open en toch kritisch. Heijne wordt zelfs een beetje moe van zoveel humanistische goedheid en beschouwt Montaignes teruggetrokken levensavond in eerste instantie als een vlucht voor de werkelijkheid. Uiteindelijk blijkt echter dat Montaigne in zijn leven zelf ook het nodige leed heeft geleden. Hiermee lijkt voor Heijne zijn filosofie van de nodige legitimatie te zijn voorzien. Het leven van Montaigne is zijn filosofie. Zijn essays zijn volgens Heijne dan ook niet slechts een verzameling humanistische platitudes, maar een poging om te gaan met fundamentalisme, beestachtigheid en de grenzen van de rede.

Al deze thema's vind je terug in de essays uit de bundel. In een vroege oefening in cultuurrelativisme concludeert Montaigne dat de Portugezen de Braziliaanse kannibalen in barbaarsheid verre overtroffen. Uit het lange essay 'Apologie van Raymond Sebond' blijkt een vergaand scepticisme en geloof in vergankelijkheid. Zo merkt Montaigne op dat wie gisteren uitgenodigd is voor het ontbijt, vandaag ongenoodd komt aangezien hij niet meer dezelfde is als gisteren. Voor de liefhebber staan zijn essays vol met dit soort heerlijke redeneringen. Zo beschouwde Montaigne ware vriendschap als de hoogste deugd. Als vrienden is het prettig elkaar een plezier te doen. Als een vriend je geld leent, moet hij zich dus vereerd voelen omdat je hem de kans geeft jou een plezier te doen. Alleen om dergelijke kleinoden is het al de moeite waard deze bundel aan te schaffen. Een kennismaking die naar meer smaakt. (CvM)

Michel de Montaigne: een kennismaking. Samenstelling Jos Tielens, voorwoord van Bas Heijne. Het Spectrum, 171 blz., € 9,95.

Heruitgave vertaling koran

De koran ontbreekt traditioneel veelal in huisbibliotheken. De belangrijkste verklaring is waarschijnlijk, dat de islam al sinds de kruistochten een satanische leer heette en Mohammed als het summum van intolerantie gold. Anderzijds blinkt de koran niet uit in toegankelijkheid. Het boek bestaat immers uit een verzameling van ruim honderd soera's (hoofdstukken) met allerlei, niet zelden duistere, nogal willekeurig gerangschikte openbaringen. Daarbij komt dat men tot voor kort aangewezen was op de klassieke uitgave van Kramers (1892-1952) die een uitvoerig register en inleiding ontbeerde. Met de herziene en uitgebreide heruitgave van Kramers' vertaling is in die omissie voorzien. Geen reden dus meer voor het ontbreken van de koran in de boekenkast van niet-gelovigen of meer bijbelgeoriënteerde lezers. Wie de koran echter soera na soera gaat lezen, zal het boek spoedig ter zijde leggen. Beter is het om de koran door te werken aan de hand van het register en de voetnoten, die ook naar overeenkomstige bijbelteksten verwijzen. Nu de islam actueel gespreksonderwerp is zullen velen geneigd zijn allereerst te zoeken naar teksten over het islamitisch recht, seksualiteit, de man-vrouw relatie, het christendom en jodendom, atheïsme, de afvalligen. Dat zijn heikele kwesties. Maar hoe men ook leest en met welke bedoelingen, de islam is inmiddels ook een Nederlandse realiteit en de koran is een belangrijk instrument om daarvan kennis te nemen. (AdB)

De Koran, uit het Arabisch vertaald door prof. dr. J.H. Kramers. Bewerkt door drs. Asad Jaber en dr. Johannes J.G. Jansen. De Arbeiderspers, Amsterdam. Met Inleiding, annotaties, uitvoerig register en cd-rom. Gebonden € 32,50.

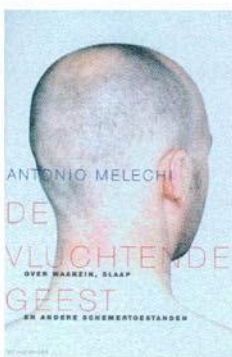
Evolutie van de vrije wil

Onze morele wetten en intuïties zijn veelal gebaseerd op het bestaan van een vrije wil. En als die niet bestaat, bestaat althans de suggestie ervan. Zo kan een mens verantwoording nemen voor zijn daden. Hij had immers de vrije keus. Droomden we, dachten we en wensten we. Maar nu komt de wetenschap ons steeds indringender vertellen dat allerlei lichamelijke processen ten grondslag liggen aan onze ideeën, onze emoties, ons bewustzijn. Daar is opeens – maar nu wetenschappelijk onderbouwd – de natuur weer, die ons handelen veel meer schijnt te bepalen dan wij de afgelopen decennia voor waar hielden. Daar gaan we, als meesters van ons lot, aan het spit geregen door de auteur van illustere werken als 'Het bewustzijn verklaard' en (jawel:) 'Darwins gevaarlijke idee'. De Amerikaanse filosoof Daniel Dennett beargumenteert in 'De evolutie van de vrije wil' dat vrijheid en determinisme slechts schijnbaar met elkaar in tegenspraak zijn. Hij doet dat

omslachtig, maar met meesterlijke argumenten en aanstekelijke beschrijvingen. Zijn voorlaatste hoofdstuk, 'Onszelf opwerken naar de vrijheid', is een prachtig essay over het ontstaan van een eigentijdse moraal. Als een Chomsky komt hij al gauw op de rol van taal daarbij, en hoe taal de constructie met zich meebrengt van een nieuwe cognitieve architectuur, die een nieuw bewustzijn schept, - en een nieuwe moraal. Dit analyseert Dennett als een historische kwestie maar tegelijk als een kwestie van rechtvaardiging. Het slothoofdstuk, 'De toekomst van de menselijke vrijheid', is dan nog maar een kwestie van inkoppen. Briljant, prikkelend, maar ook onzinnig. Het verhaal deugt van geen kanten, maar het is mooi gebracht. (BCh)

D.C. Dennett, De Evolutie van de vrije wil. Contact, Amsterdam. 366 pag. € 29,90.

Daniel C. Dennett

De
evolutie
van de
vrije wilDE
KORANANTONIO MELECHI
DE
VLUCHTENDE
GEEST
OVER WAANZIN, SLAAP
EN ANDERE SCHEMERTOESTANDENMontaigne
Een kennismaking

Wie nu menselijk dood kan zien
omdat hij zijn geluk
filosofisch is leren versieren
Over de opvoeding van kinderen
Over vriendschap

Over de kunstenaar
Over wetenschap
Aanpak van Raymond Sebond
Over het mens
Over creativiteit

SALVADOR DALÍ MIJN LEVEN ALS
DALÍ GENIE

Het genie Dalí

Dat Salvador Dalí een genie was, al zegt hij het zelf, daarover is geen twijfel mogelijk. De bezorger en vertaler van deze onderhoudende selectie uit zijn autobiografische geschriften, Gerrit Komrij, is daar blijkens zijn hagiografisch voorwoord ook van overtuigd. Toch hangen er in Nederlandse musea geen werken van Dalí en het eerste over de zuidgrens, in Brussel, is een teleurstellend nietig doek uit zijn krukken & steltenperiode. Dat neemt niet weg dat het boeiend is om te lezen over Dalí's obsessie met schijnbaar triviale zaken als bloemkolen, excrementen, rinoceroshorens, etenswaren, krukken, weke horloges en vooral: het katholieke geloof. Die laatste obsessie doet beslist Reviaans aan, zij het *avant la lettre* (Dalí werd in 1904 geboren).

Hij kon blasfemist en godsaanbidder in één adem zijn en etaleerde dat ruimschoots in zijn werk en lezingen. Dit boek verklaart veel van de achterliggende waanzin, waar Dalí mee pronkte, maar waarvan hij zich zeer bewust was. Als genie balanceerde hij dikwijls op de rand van scherpzinnig en geschild. Dalí heeft zich op talrijke terreinen onderscheiden, overall een spoor van verbijstering achterlatend, zoals Komrij opmerkt. Hij maakte vroeg films met Buñuel, maar werkte ook samen met Disney en Hitchcock. Hij ontwierp balletten en kan beschouwd worden als de vader van de etalagekunst (New York, Fifth Avenue 1934). Hij schreef boeken, ontwierp gebouwen, deed uitvindingen en vooral: hij schilderde. Politiek was hij een onbenul. Hij

noemde zich een anarchistisch monarchist, maar werd na een doek dat hij voor Hitler maakte, voor fascist uitgemaakt. Komrij doet daar nodeloos badinerend over ('Per definitie is een scheppend mens nimmer fascist'). Uiteindelijk blijft na lezing toch onwillekeurig een zekere ontluistering over. Niet omdat Komrij de mythe doorprikt, maar omdat het genie zichzelf genadeloos verraaft als elitaire zelfzuchtige fetisjist. Asociaal, eenzaam, mateloos ijdel. Het is maar goed dat zijn erfenis toch vooral een artistieke is. (BCh)

Salvador Dalí, Mijn leven als genie. Vertaald en ingeleid door Gerrit Komrij. Atlas, Amsterdam. 253 blz. € 18,50.

Vluchtende geest

Dalí komt ook aan bod in 'De vluchtende geest', het jongste boek van de Britse geleerde Antonio Melechi, waarin hij boeiende sociologische verkenningen doet over reacties door de eeuwen heen op mentale afwijkingen. Dalí wordt als voorbeeld van 'manische straalxtase' genoemd, een geestesziekte waaraan ook een van zijn inspiratoren leed, de reisverhalenschrijver Raymond Roussel die daarover getuigde: 'Ik was de gelijke van Dante en Shakespeare, ik voelde wat Victor Hugo had gevoeld toen hij zeventig was, wat Napoleon in 1811 had gevoeld. (-) Ik ervoer *la gloire*. Alles wat ik schreef was omgeven door lichtstralen; ik deed altijd de gordijnen dicht uit angst dat de bundels licht die uit mijn pen straalden naar buiten zouden glippen...' Zijn psychiater beschouwde de manie als een nauwe verwant van de extases van christelijke heiligen en mystici, zij het dat in dit geval het vuur voor esthetische doeleinden werd ingezet. Melechi kan heerlijk uitweiden over de voortdurend veranderende houding van de samenleving over tot de verbeelding

sprekende mentale afwijkingen. Allerlei tussen neus en lippen door genoteerde opmerkingen maken zijn observaties tot smakelijke kost. 'Dat dichters en schrijvers zo vatbaar zijn voor de pieken en dalen van manische depressiviteit, lijkt ons iets te vertellen over de gevaren van eenzaamheid en langdurige introspectie die nu eenmaal eigen aan die stiel zijn.' Het interessante aan Melechi's benadering is, dat hij niet de medische wetenschap als uitgangspunt neemt, maar veeleer met intrigerende voorbeelden uit de psychologie, antropologie en de literatuur komt. Hij maakt het beoordelen van psychische stoornissen voor leken weer leuk en daagt medici uit om vaker voorbij de horizon van de chemische middelen te gaan. (BCh)

Antonio Melechi, De vluchtende geest. Over waanzin, slaap en andere schemertoestanden. J.M. Meulenhoff, Amsterdam. 335 blz. € 19,90.

LEZINGEN & SYMPOSIA

Constandselezing

17 sept. – Utrecht

Dr. Jan ten Bokkel houdt de jaarlijkse Constandselezing, georganiseerd door het Humanistisch Archief. De middag staat in het teken van 150 jaar georganiseerd vrijdenken in Nederland. Tevens worden de resultaten gepresenteerd van een project waarin ruim 100.000 pagina's over vrijdenkers op internet zijn gezet. Reserveren: humarc@uvh.nl of tel. 030-2390172. Aanvang 14.00 uur. Toegang gratis. Adres: Drift 6.

Kopstukken van het humanisme

vanaf 28 sept. – Den Haag

Cursus van Humanistisch Centrum Haaglanden over vijf grote denkers: Socrates, Erasmus, Voltaire, Marx en Sartre. Zes bijeenkomsten, geleid door drs. Jos de Wit. Voorkennis is niet vereist. Kosten: € 60. Leden van humanistische organisaties betalen € 40. Locatie: Laan Copes van Cattenburch 72. Info: 070-3505346 of humanistisch.centrum@zonnet.nl.

Geboorte van een nieuwe tijd

29 sept. en 6 okt. – Sevenum
Twee causerieën voor een breed publiek, met dia's, door de cultuurhistoricus dr. André de Bruin in de openbare bibliotheek,

Raadhuisplein 8. Op 29 sept. en 6 okt. Aanvang 20 uur. Telefonische opgave: 077-4678075. Deelname € 5 (opbrengst ten bate van de bibliotheek).

Praten over de dood

Najaar – div. locaties
Cursus van Humanitas, Humanistisch Verbond en Yarden over verschillende aspecten van het levenseinde. In zeven bijeenkomsten van 2,5 uur komt elke keer een ander thema aan bod. Kosten, incl. cursusboek: € 40. Voor folder aanvragen en aanmelden: mevr. P. Vuyst, tel. 036-5278666, e-mail: verenigingszak.en@yarden.nl.

THEATER & EXPOSITIES

Ontheemden in Congo

Nog t/m 30 sept. – Amsterdam
Foto-expositie over de situatie van de 2,7 miljoen ontheemden in Congo, die op de vlucht zijn voor geweld in eigen land. Fotograaf Benno Neeleman reisde in opdracht van Mensen in Nood, dat dit jaar negentig jaar bestaat, af naar Congo. Locatie: Openbare Bibliotheek Amsterdam, Prinsengracht 587. Info: www.oba.nl.

Niemandland

Vanaf 18 sept. – div. locaties
Toneelstuk uit 1975 van Harold Pinter, met in de hoofdrollen Lou Landré en Carol Linssen. Twee oude mannen ontmoeten elkaar. De een is een literaire grootheid, de ander een tweederangs dichter. Première op 18 sept. in Koninklijke Schouwburg te Den Haag.

Landelijke tournee t/m 20 nov. Info: www.nationaletoneel.nl of tel. 070-3181444.

Wonderlijke werkelijkheid

4 sept. – Amstelveen
Tentoonstelling 'De wonderlijke werkelijkheid van Roger Raveel' in het Cobra Museum, waarin het vroege werk van deze Belgische kunstenaar centraal staat. Info: www.cobra-museum.nl. Adres: Sandbergplein 1-3.

Nederlands Filmfestival

Vanaf 22 sept. – Utrecht
Nieuwe Nederlandse speelfilms, documentaires, korte films televisiefilms. Met als openingsfilm 'Simon' van Eddy Terstall. Het 24e Nederlands Filmfestival duurt t/m 1 oktober. Info: www.filmfestival.nl.

Kinderfilms bij Unicef

Vanaf 26 sept. – Amsterdam
Elke eerste woensdag en zondag van de maand kinderfilms over het leven van kinderen uit andere landen en culturen. Unicef en het Filmmuseum willen hiermee meer begrip kweken voor mensen uit andere culturen. Op zondag 26 is de eerste voorstelling, de IJslandse film 'Ikingut'. Kinderen wordt gevraagd uitheemse klederdracht te dragen. Locatie: Filmmuseum Cinerama, Vondelpark 3.

Info: www.filmmuseum.nl of tel. 020-5891400.

De zachtmoedige

29 sept. t/m 31 okt. – div. locaties
Jacob Derwig van toneelgroep 't Barre Land speelt een monoloog van Fjodor Dostojevski, waarin een pandjesbaas de gebeurtenissen reconstrueert die voorafgingen aan de dood van zijn vrouw. Hij ontleedt zorgvuldig de toedracht van zijn eigen hardvochtigheid. Info: www.barreland.nl, tel. 030-2316142.

Rietvelds universum

Vanaf 2 okt. – Utrecht
Collectiestukken van Gerrit Rietveld en zijn geestverwanten in het Centraal Museum. Permanente tentoonstelling. Info: www.centraalmuseum.nl of 030-2362362. Adres: Nicolaaskerkhof 10.

Cordoba!

Vanaf 12 okt. – div. locaties
Theaterkaravaan Cordoba! trekt in oktober en november rond. Zeven (Nederlandse en Belgische) gezelschappen brengen twaalf nieuwe voorstellingen, geïnspireerd op het leven in de Spaanse stad Córdoba rond het jaar 1000. De stad beleefde in die tijd haar Gouden Eeuw. Info: www.cordoba.nl of tel. 073-6123223.

TELEVISIE

Reisverhalen

2-30 sept. – Ned. 1

Elke donderdag een reisverhaal (herhalingen). Met op 16 sept. 'Reis naar het paradijs', waarin de regisseur de herkomst van zijn Perzische tapijt wil achterhalen. En op 30 sept. een uitzending over de ondergrondse van Moskou. Daar dringen de 'Diggers', een groep mannen, via de metrotunnels door tot Metro Twee, het mysterieuze gangenstelsel dat Stalin nog dieper onder Moskou liet aanleggen.

Human – 22.55 uur

Genieën uit de Renaissance

Vanaf 2 sept. – Ned. 1

Serie gedramatiseerde documentaires over de Italiaanse Renaissance. Met op 2 en 9 sept. 'Leonardo da Vinci. De man die alles wilde weten'. Op 16 en 23 sept.: 'Michelangelo, beeldhouwer, schilder, architect'. De laatste twee afleveringen, op 30 sept. en 7 okt. gaan over 'Galileo

Galileï en de slag om de hemel'.

Teleac – 16.10 uur

Droomland DDR

7 okt. – Ned. 1

Documentaire over de invloed van de geschiedenis op de klasgenoten van filmmaakster Petra Lataster. Zij zat op het Philantropinum-gymnasium, een elite-instituut in Dessau. Door de val van de Muur namen de levens van haar klasgenoten veelal een andere wending dan gedacht.

Human – 22.55 uur

Het nieuwe boeren

14 okt. – Ned. 1

Het Nederlandse platteland verandert ingrijpend. In de tweede documentaire van de Humanistische Omroep over 'het nieuwe boeren' een portret van een aantal boeren die wonen en werken in het Groene Hart.

Human – 22.55 uur

RADIO

Desmet Live

Dinsdag en vrijdag – 747 AM

Rechtstreeks radioprogramma vanuit café Desmet in Amsterdam over cultuur, politiek en moraal. Met op dinsdag live-muziek. Presentatie: Theodor Holman. Publiek is welkom. Plantage Middenlaan 4a. Info: www.desmetlive.nl. Human – 14.00 uur

Ei van Erasmus

Zaterdag – 747 AM

Wekelijks programma met o.a.: op 18 september een verslag vanaf de Universiteit voor Humanistiek. Bij de opening van het academisch jaar sprak dr. Suzanne Piët over de angst die bij velen heerst als gevolg van de 'geluksneurose'. En op 23 oktober een uitzending over slachtoffers van vrouwenhandel. Het Humanitas-project BlinN deed daar onderzoek naar.

Human – 15.50 uur

FILM

Che Guevara op ontdekkingsreis

We doen het per vliegtuig, fiets, bus of boot, wandelend, lif-tend of in groepsverband. Steeds meer mensen reizen over de wereld. In 1954 was dat nog niet zo vanzelfsprekend. Twee jonge avonturiers uit Argentinië stapten op de motorfiets, een Norton 500 uit 1939, om hun continent te verkennen. Tot die tijd wisten ze meer over de Grieken dan over de Inca's en Latijns-Amerika. Hun namen: Ernesto Guevara (23) en Alberto Granado (29).

Ernesto 'Che' Guevara, in die tijd helemaal nog niet de legende die hij zou worden, was een jonge student geneeskunde, bijna afgestudeerd. De film, gebaseerd op het boek dat Che over de tocht schreef, laat zien waar zijn ideeën en drijfveren voor een belangrijk deel vandaan komen. Hij en zijn vriend Granado zijn afkomstig uit gegoede milieus en worden zich tijdens de tocht pijnlijk bewust van sociale ongelijkheid op hun continent. Ze zijn getuige van de mensonterende werkwijze in de mijnen van Chili en zien op een boottocht hoe mensen van een lagere klasse in een bouwvallig vaartuig achter hun boot worden meegesleept. In een leprakolonie in Peru zien zij hoe de zieken door de rivier de Amazone worden gescheiden van de gezonde mensen. Op een van die momenten zegt Che: 'Toen we wegreden voelden we de realiteit veranderen, of waren wij het die veranderden?' De rol van Che wordt gespeeld door Gael García Bernal, het talent uit 'Amores Perros', 'Y tu mamá también' en recentelijk 'La mala educación'. 'The Motorcycle Diaries' gaat niet in op de latere mythevor-

ming rond Che, die in 1967 werd doodgeschoten in opdracht van de CIA. De film geeft een beeld van twee jonge mensen op zoek naar hun eigen avontuur, reizend door het uitgestrekte Patagonië, de grillige Andes en de kilometerslange woestijn van Chili. Ze ervaren regen, wind, hitte en de ongemakken van de motorfiets - die later overigens *total loss* raakt - wat soms tot hilarische beelden leidt. Maar bovenal laat de film zien hoe het denkproces van de twee verandert dankzij deze verbreding van hun horizon. Che concludeert aan het einde van zijn reis: 'Ik ben mezelf niet meer. Althans, niet meer dezelfde die ik was.'

Josephine Krikke

'The Motorcycle Diaries' is vanaf 21 oktober te zien in de bioscoop

Spinoza en het spinozisme, een inleiding

Pierre-François Moreau

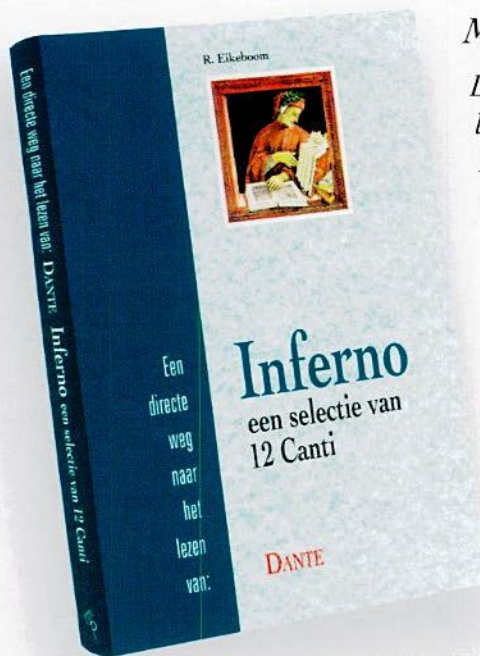
Deze inleiding tot Spinoza en het spinozisme is een onovertroffen gids tot de grootste Nederlandse filosoof. Moreau gaat op alle facetten in: het rijke filosofische stelsel van Spinoza, zijn leven en werken, de context van zijn tijd, de ontvangst van zijn filosofie – in de geschiedenis van de wijsbegeerte, maar ook daarbuiten, bijvoorbeeld in de literatuur, de bijbelwetenschap, het Verlichtingsdenken, het marxisme of de psycho-analyse. Moreau behandelt dit alles op een toegankelijke manier, zonder afbreuk te doen aan de complexiteit van de filosofische kwesties die in het geding zijn.

De auteur is hoogleraar aan de École Normale Supérieure des Lettres et Sciences humaines te Lyon en een van de leidende deskundigen inzake Benedictus de Spinoza (1632-1677).

Isbn 90 5573 473 x, Pagina's 144, Prijs € 13,90 gebonden boek met illustraties

www.damon.nl

Vraag onze gratis
catalogus aan!

Meesterwerken lezen in de oorspronkelijke taal

Deze serie maakt het mogelijk hoogtepunten uit de klassieke wereld-literatuur te lezen zonder voorafgaande kennis van de vreemde taal. De lezer is daardoor niet afhankelijk van vertalingen, maar ver-schaft zich een rechtstreekse toegang tot de authentieke tekst.

DANTE, Inferno, een selectie van twaalf canti

Dr. Rogier Eikeboom, emeritus hoogleraar leerpsychologie

De tekst is toegankelijk gemaakt ook voor hen die slechts enig 'vakantie-Italiaans' kennen of in het geheel geen Italiaans beheersen. Essentiële hulpmiddelen begeleiden de tekst.

Een werkvertaling geeft de authentieke tekst woord voor woord weer. Voorzover het nodig is, vindt men verklarende gram-maticale opmerkingen en verwijzingen naar een volle-dig overzicht van de Italiaanse werkwoords-

vormen, inclusief de 'onregelmatige' werkwoorden.

De toegevoegde literaire vertalingen maken het niet alleen mogelijk een snel overzicht over de inhoud van een passage of een canto te krijgen, maar nodigen de lezer ook uit voor een vergelijking van het origineel met de dikwijls bewon-derenswaardige prestatie van de 'hertalers'.

De poëzie van Dante moet men horen, daarom zijn twee cd's toegevoegd.

Isbn 90 5573 512 4, Pagina's 192, Prijs € 29,90 gebonden boek inclusief 2 cd's

